

Юрка Геніюш

3 маёй званіцы

Беласток, 1993

Рэдактар Міраслава Лукша

Карэктар Віталь Луба

Тэхнічны рэдактар Аляксандр Вярбіцкі

Камп'ютэрны набор
Яўгенія Палоцкая, Марыя Федарук

© Праграмная рада тыднёвіка "Ніва"

Спонсар:

Міністэрства культуры і мастацтва Рэспублікі Польшча

Друк: Orthdruk. Białystok, Składowa 9

Беласток 1993 г.

ПАСПРАБУЙ НАПШЫ!

Вам здаецца, сябры, што напісаць фельетон — гэта вось набраў горбу паперы, сеў за стол і шмаруй сабе на здароўе, рэдактару на хваробу, а чытачам на злосці. Не так яно, ведаеце, проста. Асабліва ў сучаснай кватэры М-4.

Вострасць мук і ступень дакучлівасці залежыць непасрэдна ад статыстычнага вобразу нашай сям'і, а пасрэдна — ад вобразу і характару сем'яў нашых суседзяў. Прымаючы, што нашу сям'ю сімвалізуе ўраўненне $C = 2 + 2 + 1$, пастараемся прааналізаваць яго ўсебакова, як з матэматычнага, так і з агульнага пункту гледжання. Толькі тады, параўноўваючы ўсе даныя, мы зможам уявіць сабе трагічную часта рэчаіснасць.

Левы бок ураўнення, невядомая C — сям'я залічваецца, сябры, да так званых неведомых адносных. Справа ў тым, што колькі $2 + 2 + 1$ не стараліся, каб суседзі нічога на ведалі пра іх узаемныя суадносіны, то тыя пераважна асведомлены выдатна. Тут улічваецца і акустыка сцен, і ўзаемныя кантакты, і шмат чаго іншага. Мала таго, вельмі часта не ведае муж, што робіць жонка, і наадварот, у той самы час, калі па цэлым доме толькі пра гэта чуткі і ходзяць.

Цяпер возьмем правую частку ўраўнення. Разглянем і распрацуем. $2 + 2 + 1...$ Першую двойку можам матэматычна прадставіць як $2 = 1м + 1ж$, як муж і жонка, значыцца. З вопыту вядома, што адна адзінка ў гэтай цэласці заўсёды верх бярэ, дамінуе. І хоць, паводле афіцыйных сацыялагічных і юрыдычных даных, $1м = 1ж$, то паводле неафіцыйнай жыццёвай, а галоўна спартыўнай пункціроўкі адна жонка за паўтара, а то і за два мужы лічыцца, што на будучыню і прымем.

Даволі проста справа выглядае і з другою двойкаю, у якой $2 = 1д + 1д$. Зтым, што D — дзеці могуць быць хлопцам і дзяўчынкаю, могуць быць большымі, сярэднімі ці меншымі і могуць быць звычайнай альбо павышанай ступені шумлівасці. Усё гэта, аднак, драбязя.

Сапраўдны лабірынт пачынаецца пры апошняй адзінцы, якую мы пераважна запісваем як $1х$. Ікс гэты мае заўсёды галоўны ўплыў на цэласць ураўнення і наогул на існаванне самога C — сям'і. Пад ім могуць значыцца $Dдн$ — $дзіце$ дадатковае непрадбачанае, $Цм$ і $Цз$ — цешча маўклівая альбо цешча злосная, $Dпс$ — добры прыцель альбо прыцельніца сям'і і ўрэшце сабака, кот, а на худы канец нават канарэйка ці

белая мышка, гадаваная ў скрынцы. Так што агульнае паняцце аб справе ўжо маем.

А цяпер уявіце сабе, мае міленькія, што я ўсёй, так сказаць, базай асеў на зубцах кватэрных пакут.

Сусед з левага боку пад п'яную руку стараецца з-пад ложка даказаць жонцы, хто ў іх хаце галоўны. З правага боку дзяцей цэлую тройку, павышанай пры тым шумлівасці, рэменем супакоіць стараюцца. А злоснай цешчы тых, што над намі жывуць да канарэйкі таксама ніяк не прыраўняеш. Не дзівога, што на нізе сабака вые, быццам яму хвост прышчамілі. А тут яшчэ найлепшы сябра нашай сям'і замест з маёю жонкаю ў кіно пайсці, ці куды там, у маіх тапачках рассеўся перад маім тэлевізарам, маю каву п'е!

Тут не то што ў скрынцы — у галаве белыя мышкі развесціся могуць!.. А яшчэ вы, як на злосць прычাপіліся. — Фельетон вам, бачыце, пішы! А ну яго з фельетонам! Думаеце, што гэта вось так сабе?..

СКАРБЫ НА СМЕТНІКУ

Кожны чалавек, сябры, як кажуць, дурэе па-свойму. Адзін можа цэлы дзень з вудзільнам прасядзець над рэчкаю, дзеля таго толькі, каб пару саплівых акунькоў прывалачы дахаты. Другому дай стрэльбу ў рукі і ў лес яго пусці — два дні не ўбачыш. Іншаму няхай дзяўчо якое пальцам здалёк кіўне, на край свету, высалапіўшы язык, бегчы гагоў.

Нямала і такіх, што над чаркай гарэлкі душу адводзяць, забываючыся прытым часта на абавязкі, сем'і і свет цэлы. Нездарма ў народзе гавораць: душа, яна меру знае — пакуль ракам не стане, даволі не скажа.

Усё гэта, любенькія, справа густу, як лічыць мой сабака, англійскі сетэр — Бары, аблізваючы свой сыты трыбух і тую якраз ваколіцу, што пад ягоным хвостом.

Проста, кожны чалавек імкнецца да таго, каб запоўніць свой свабодны час, нейкую пустэчу ў сваім жыцці, чымсьці цікавым, чымсьці, на сваю думку, вартасным.

Амаль кожны друпі чалавек сёння калекцыянер. Збіраюць паштовыя маркі, старыя манеты, значкі розныя, наклейкі і наогул рознае старое ламачча. Салідныя, здаецца, дзядзькі, вырваўшы скульсці старую жалязяку, гадзінамі яе скрабуць, чысцяць, бляск на ёй наводзяць і ставяць у хаце, жонцы на злосць, а іншым збіральнікам на зайздасць.

Ну, і нашго гэта? Карысць з гэтага ўсяго якая, спытаеце? Што яны з гэтага маюць? Т-а-а-к. Паспрабуй адкажы.

Не ўсё, бачыце, даражэнькія, на гэтым свеце на грошыкі пералічваць можна. Што аднаму ламаччам непатрэбным, іншаму дзіўным скарбам здаецца. Што адзін выкінуць гатовы, не думаючы, другі песціць, галубіць будзе, як малое дзіцё будзе цешыцца. І не зразумець таго ніколі таму, хто не быў калекцыянерам, чыя душа збіральніцкім агнём не гарэла.

Вось, на той прыклад, сябра мой, Чыкчырычкін, ступкі розныя збірае. Такія, ведаеце, звычайныя, у якіх нашы бабкі перац, лаўровы ліст і іншае зелле таўклі. Бываюць тыя ступкі з чыгуну, спатыкаюцца і латунныя — рознай велічыні і формаў.

І трэба ж было даведацца хлапцу, што мае адна цётка ў вёсцы Валілы ступку якраз такую, якой яму яшчэ прыдбаць не ўдалося. Без капейкі, як кажуць, мільён — не мільён. Без аднаго экзэмпляра калекцыя — не калекцыя. Адразу туды і папёр.

А цётка, а золатца, а хочаце — грашыма заплачу, а хочаце — млынок вам куплю.. Вось гэту толькі ступку мне аддайце. А цётка ад прыроды скупая, з тых, што, кажуць, вошай у кажусе і тых пералічыць, каменем узяла ўперлася. Не аддасць, і ўсё!

Ну, бо мусіць жа штосьці быць у гэтым, калі чалавек за кавалак металу грошы добрыя плаціць гатоў! Ну, а калі сябры Чыкчырычкіна, убачыўшы, што таму няшчасная ступка па начах сніцца, вырашылі, каб ратаваць, беднага, купіць тую хоць за падвойную цану, — тады цётка ўпэўнілася, што ўхаце не абы-які скарб трымаецца.

Пранюхалі, падумала, штосьці панкі тыя, ёсць, пэўна, нешта ў ступцы ў сярэдзіне! Ого! Яе не правядзеш на мякіне! Нездарма цётка столькі год каля школы кароў на пашу ганяла!

І вось вечарком, вокны заслانیўшы, вырашылі яны з мужам разведаць тую тайну. Муж рукавы закасаў і спачатку таўкач, а пасля ступку пачаў нажоўкай пілаваць, сапучы з нагугі. Цётка, язык прыкусіўшы, вочы косіць — калі жтое золата пасыплецца?

А тут — пшык, усяго толькі што ў кавалачкі ступка развалілася.

Ніхто яшчэ мары не злавіў у рукі. Думак, пачуццяў, імкненняў не перавёў на грошы. Яны, як тая залатая рыбка, проста існуюць. А ў лапы іх узяць захочаш — з разбітым застанешся карытам...

А ГАНДЗЯ Ё МЯНЕ — ГЕРОЙ!

Трэці дзень мы ўжо, даражэнькія, у Беластоку, а здаецца, што сёння прыехалі. Не ведаю, як Гандзя, а я дыхнуць не маю калі. З сынам, нявесткаю яшчэ парадкам пагутарыць не паспеў. Першы дзень мы з унукам у мяч гулялі. Яны яшчэ лук са стрэламі, што ім бацька купіў, на двор вынеслі, дык я ім паказваў, як гэта правільна страляць трэба. Учора да абеду хадзілі перапрашаць суседа і заадно шыбы яму ўставілі. У адну мяч трапіў, а другую выпадкам страла выбіла. Пасля мы хадзілі ў парк. Валодзя дэманстраваў, як гэта ён спрытна па дрэвах лазіць. Ледзьве паабедалі, пабеглі ў горад. Куплялі Валодзю новыя нагавіцы. Бо ён жа іх, нехаця, падзёр. Лепей няхай маці не бачыць. Яна ж, вядома, баба, хлапца не зразумее, яшчэ магла б адлупцаваць! Я пры аказіі купіў сабе новыя боты. У старых адвальвалася падэшва. Выпадкова, гэта ад гульні ў футбол. Усё, здаецца, добра. Так, як мае быць. Ажно сёння гром грымнуў з яснага неба. Ашалелі нашы бабы! З раніцы яшчэ сяк-так было. Нядзеля. Юрка не працуе. Наказалі мы кабетам яды-пітва нарыхтаваць, сабралі вудачкі ды паехалі ўсёй мужчынскай кампаніяй на рэчку Супрасль рыбку павудзіць. Чарвякоў мы з хлопцамі паспелі накапаць яшчэ ўчора ў гародчыку, што перад блёкам. Вярнуліся, здаецца, як людзі. Рыбу, плотчак, акунькоў там пару на кухню занеслі. Паабедалі. Пасля абеду Юрка прылёг адпачыць, газету пераглянуць. Я якраз узяўся раскаваць унукам, якія гэта рыбіны ў маёй маладосці даводзілася лавіць, калі ўсё пачалося!

— Чаго ж гэта ты, як пан, разваліўся?! — гэтак нявестка да Юркі звярнулася. — Памог бы хоць хату прыбраць! Не буду ж я ўсё рабіць адна! Стаміўся? А я — то што? Столькі я, колькі і ты, працую, а яшчэ вам звары, памый, папрыбірай за вамі!.. А вы што? Мала што маю найпрыгажэйшую вярціню з карэннем вы дзерлі, кэпаючы чарвякоў, мала што маю пудру высыпалі, каб туды гэтае свінства пакласці, дык навалаклі яшчэ саплівых акунькоў, каб я сабе рукі імі калола?..

Юрка раззлаваўся, буркнуў нешта ў адказ, калі ўмяшалася мая Гандзя:

— Вось што, сыноч, жонку ты можаш паслухаць, а можаш і не. Я табе, малому, задзік падцірала, магу і дарослага за вушы выдраць. А ну мне марш да работы, а то перад дзецьмі сорам будзе! — яшчэ і нагою прытупнула!

Ну, думаю, хоць мяне і клічуць Няўдалы, а з жонкаю мне ў жыцці пашанцавала. Герой яна ў мяне. У салдатах не была, а

каманду ведае... Не паспеў я падумаць, калі мая Гандзя ўжо каля мяне стаіць, ды яшчэ мятлу пад нос падсоўвае:

— А ты, стары, чаго вочы вырачыў? Давай сыну ды ўнукам прыклад! Валодзік з Зюнікам пасціраюць усюды пыл і кветкі паліюць. Тату Юру загонім падлогі падмятаць і тую рыбку чысціць. А ты падвязавай хвартушок і бярыся посуд мыць. Ды потым яшчэ бялізну тую, што ў місцы ляжыць, перамыеш. Так, так! Нічога табе не станеца. А ты, нявестачка, апранайся. Мы з табою ў кіно збегаем. А калі пасля таго вернемся, і блішчаць тут не будзе, іначай будзем з вамі размаўляць, тругнямі няшчаснымі!

Бачыцеяе? Та-а-а-а-ак. З жонкаю мне пашанцавала, так сказаць. Аж надта.

А былі ж такія шчасліўчыкі, якія, кажуць, жылі перад гэтым, ну як яго там, ну, — раўнапраўем...

ЖЫЛА-БЫЛА Ў ГАРАДКУ БАБУЛЬКА

Жыла-была бабулька. І жыла яна ў самім гмінным цэнтры. Была бабулька старэнькая-старэнькая.

У казцы, вядома, усякае быць можа, і таму, уявіце сабе, не было ў яе нават тэлевізара, а радыё, што яшчэ пакойны гаспадар купіў, чамусьці сапсавалася. А цьфу на цябе, чортава скрынка, разлавалася аднойчы вечарам бабулька. Не хочаш азвацца, дык і не трэба! Пайду я лепш да кумы Хляп'язычыхі, якая каля чыгункі жыве. Тая, нават хворай будучы, языком ахвотна варочае. Пакалякаем крыху, вечарок скароцім. Узяла бабулька кульбу ў руку і патупала памаленьку.

А трэба вам ведаць, што хоць да чыгункі тае не больш як паўтары вярсты, даўно бабулька куму сваю не наведвала. То спіну ёй ломіць, то ў каленях паскрыпвае, а то і не хочацца..

Памятала толькі, што дарога вечарам цёмная і што добра трэба па ёй кульбаю пастукваць, каб на якую закаханую парачку не нарывацца.

Выйшла наша бабулька за гмінны цэнтр. Палачкаю стук-стук. І раптам павісла кульба ў паветры. Аж рот бабулька разявіла.

Уся дарога аж ззяе! Стройным радком цягнуцца лампы. Ды і не звычайныя, а ртутныя! На высокіх стаўбах, з выгнутымі, як у буслоў, шыямі. Як у дзень, відно!

Ай, як прыгожа! Як цудоўна! Задзерла старэнькая бараду, разглядаючы новыя свяцілы. І тут як не спатыкнецца бабулька, як не стукнецца ў стоўб! Іскры сыпанулі з вачэй! Ах, вы,

нягоднікі, каб вы паслепі! — заламянтавала бабулька. — Ой, галоўка мая бедная! Пабягу хутчэй да кумы, халоднае што на гузак прыкладу...

А дзе ж там!

Тут яміна, там раўчук, там брук крыва пакладзены! Паспрабуй, пабяжы! Ледзь бабулька дабралася да кумы.

Кума рукамі пляснула, убачыўшы сяброўку. Кульба паламана, на галаве гузак з курынае яйка, пакульгвае, бедная...

Селі яны абедзве на ляжанку ды загаласілі. А хто ж гэта бачыў? А хто ж гэта чуў!

Ад самога Беластока 38 кіламетраў шашы як стол роўнай, а дурных паўгара няма каму направіць! Дагэтуль хоць цёмна было, людзям у вочы не калола. А цяпер узялі яшчэ і асвятлілі такую дарогу — усёй гміне на сорам!

На гэтым казку можна было б закончыць. Бо і я там быў, у аўтамабілі рысору зламаў. Упраўленне дарог да трэцяга калена праклінаў.

Бабка кажа, што ёсць і між Гарадком ды станцыяй Валілы ўсё ж два месцы гладкія. Гэта тыя, што яна, з разгону падаючы, задам выраўняла.

А, можа, адказныя ўлады разлічваюць на тое, што праз нейкі час жыхары Гарадка такім жа спосабам выраўняюць і рэшту?!

ЧАМУ Ж МНЕ НЕ ПЕЦЬ...

"Добры дзень" — сказаў я, даражэнькія, уваходзячы ў хату сваяка, які жыве з сям'ёй у Гарадку ды наймае невялікі пакойчык за вялікія грошы. Бачу, не чуе маіх слоў.

Абхапіўшы жонку, прытанцоўвае па хаце, паддзыгаючы, як разбрыканы казёл. Абое шчасліва смяюцца. Дзеткі іхнія таксама весела шчабечуць, бльгаюцца ў іх пад нагамі. Прышлося мне раз і другі кашлянуць на парозе, пакуль мяне заўважылі.

Што гэта, пытаю, у вас за свята сёння? Да Вялікадня, здаецца, яшчэ далёка. А, можа, у лагарэю якую выйгралі ці ў "тота-логка"? Надта ж усе вельмі радыя?

Ну, мяне, вядома, адразу за стол. Тое-сёе перакусіць і тое-сёе... ну, такое, якое мая жонка не любіць — таксама паставілі. Пасадзілі, самі кругом пасядалі і ўсе навіны выкладваюць.

І адразу, наперабой, гмінныя ўлады хваляць! Ай-яй-яй. А якія людзі! А так спраўна ўсё афармляюць! Уявіце сабе толькі! Не паспеў у сакавіку гэтага года банк паведаміць, што можа прадаць 30 дзялянак пад індывідуальную забудову, а яны ўжо тут як тут. Адшукалі ўсе прашэнні, хуценька разгледзелі і адразу паводле чаргі і патрэбы нарэзалі кожнаму і на хатку, і на хлёўчык, і нават на гародчык! Адным словам, бяры і будуй сабе і грамадству на пацеху. Мала таго: каб людзі маглі яшчэ выкарыстаць сёлетні будаўнічы сезон, хуценька перадалі справу ў павятовую геадэзію. Ну, як тут не цешыцца?

Геадэзісты што? Прыедуць, вымераюць што каму, і тады ўжо толькі: "Падай, дзядзька, цэглу!", "Мясі, цётка, вапну..."

Так вось трэба спяшацца, бо найпазней недзе ў маі прыйдзецца ўжо фундамент заліваць. Крыху сваіх ашчаднасцей ёсць, крыху бацькі памогучь, а рэшту "добрая цёценька", каса СОПу дапазычыць. Як па масле пойдзе будова.

Пляменніка з надмернага шчасця ікаўка схапіла. І не дзівота: свой уласны домік! Падумаўце толькі! Прастор дзецям, парадак і чысціня гаспадыні, размах гаспадару. Гэта табе не якісьці там наняты пакойчык, у якім не то што людзям, а кату нават цесна!

Вяртаюся я дахаты і думаю. Многа не гаворачы, проста, ведаеце, хочацца жыць! Самому да работы рукі засвярбелі. Упраўлюся, думаю, з сенакосам і перад жнівом пад'еду, дапамагу пляменніку, сваю, так сказаць, лапату ў ягоную сямейную будучыню дакіну.

Ад думкі да справы ў мяне нядоўга.

У чэрвені я ізноў у Гарадку. Заходжу да сваіх, а яны ўсе, бы хмары, надзьмутыя, парассядаліся. Што гэта вы, кажу, рукі пазвешвалі? Я тут са сваёю падмогай прыехаў, думаў, працуеце, а бачу, што вам не спешна? О не! Так вы да зімы хату не пакрыеце! А ну, збірацца, пайшлі працаваць! Паказвайце, што зроблена!

Аказваецца, дзіва дзіўнае. Дзялянка, здаецца, ёсць, але і яе няма. Загразла справа ў павятовай геадэзіі, і ні з месца. Мераюць зямлю ў іншай аколцы, да Гарадка дабрацца не могуць!

Ну, добра, кажу. Павятовыя ж улады ведаюць, што гарадоцкая трыкатажная фабрыка "Каро" не можа набраць адпаведнай колькасці працаўнікоў, кватэр не хапае. Улажылі 30 мільёнаў у разбудову прадпрыемства, новыя машыны чакаюць працавітых рук. Дазвольце людзям будавацца, у першую чаргу трэба раздзяліць гарадоцкія пляцы!

Пляменнік злосна махнуў рукою: дзе там хочацца думаць павятовым уладам! Ні ў галаве, ні ў хвасце ім гэтая справа. Начальнік гміны не раз асабіста ездзіў прасіць. Як жа, ездзілі і людзі. Выбраліся калісьці ўтраіх. Прыпільнуем, думаем, самога кіраўніка геадэзіі, паразмаўляем з ім, як належыцца — пасвойму!

Тут я расхваляваўся! Гэтак, кажу, культурныя людзі сябе не паводзяць! Нашто адразу морду біць? Гэта ж хуліганства! Ёсць жа іншыя спосабы. Ай, што вы! — замахаў рукамі пляменнік. Біць мы і не думалі! Узялі мы проста хто што, хто гуску, хто слоік мёду... Хацелі прасіць, хай бы і плакаць, каб ратаваў. Ну і што? А нічога! У "тэрэне" тады быў...

Сёння людзі бульбу ўжо пакапалі, а геадэзісты яшчэ не паказаліся. Працаўнікоў гміннай управы аж трасе. Да гэтай пары стаяла б у Гарадку 30 новенькіх "мураванак", кажуць. Цэлая новая вуліца. Гэта ж хіба трэба лягнуць кулаком у стол, каб клепкі на месца сталі.

Т-а-а-к! Падзьмула холадам. Глянеш на такога ўрадніка, што чалавечыя мары ў нішто зводзіць, дык жыць не хочацца...

ЖОНКА ПРАЦУЕ, МУЖЫК АД СЫТАСЦІ ШАЛЕЕ

Прыбегла Марыся дахаты і адразу мужыку кулак пад нос:

— А лянота ж ты няшчасная, абібок ты прыроджаны! А нашто ж я за цябе замуж выходзіла, дзяцей на свет прывяла? Каб я ведала, што ў цябе дзве рукі левыя, ні за што не пайшла б! І за што мне так цярпець, за што так пакутаваць? Сорак пяць гадоў старому, а адказнасці ніякай не мае!

Узмаліўся Алёшка:

— Што ты, — кажа, — баба, блёкату аб'елася? Які ж я абібок? А хто ж за мяне, — кажа, — гаспадарку робіць? Было ні было, чатыры гектары ў нас ёсць. А каровы тры, а бычок, а кабылка? А свінням то, думаеш, дух святы ёсць дасць?

— А я што, не ведаю? Зразумей, аднак, тое, што начальства наша на гарадоцкай фабрыцы "Каро" за нас з табою больш свядомае і на гэту тэму свой погляд у яго ёсць. Памятаеш, як дзеткі нашыя, Алінка з Эвай, пахварэлі, і я на лекарскім звальненні колькі дзён з імі пабыла? І што? Думаеш, заплацілі мне за тые дні? А адкуль! Кажуць мне: ваш муж нідзе і нічога не робіць, няхай ён дзецьмі апякуецца. Доўга яму бялізну памыць і дзецям якой кашкі наварыць, га? Кажаце, што не ўмее? Ну, у гэта мы не верым. Свінням жа есці варыць? Варыць! Быў бы чалавекам, меў бы грамадскую адказнасць,

яшчэ і цыцкі даў бы меншай дачцэ! Бацька ж, ды і нідзе не працуе. Ну, як жа — нідзе, кажу, гаспадарку ж маем. Падаткі ж плацім! А калі выпівае, то ўхаце. Як такому хворых дзяцей пад апеку пакідаць? Гэта ж і накарміць, і дагледзець, і лякарствы падаць трэба... Таксама выдумалі — п'е. А чым яно кепска?—кажуць мне. Быццам бы дзеці з бутэлькі хлябтаць не могуць? Агаворкі адно пустыя. Так што бачыш: тое, што ты ўстаеш а чацвёртай раніцы і зацямна спаць ідзеш, Алёшка, ва ўлік там не ідзе. Гэта тваё, як кажуць, "хобі". Захацелася табе быць гаспадаром — твая воля. Паводле аддзела кадраў "Каро" ты ёсць абібок, нідзе не працуеш. І ўсё.

— Ну, добра, — пачухаў Алёша патыліцу. — Дык што рабіць далей будзем? Дзеці ж часта хварэюць. Адно нам, бачу, засталася: развод браць будзем, не? Я сабе гаспадаром застануся, буду мець сваю страхоўку. А табе, як адзінокай матцы, за апеку над хворымі дзецьмі заўсёды заплацяць.

— Ну так... А жыць то як? Грэх жа ж...

— А мяне абібокам не грэх называць? А пакідаць хворых дзетак у мае няўмелья рукі — не грэх? Вось бульбу капаць трэба, абору ставіць. Я ж селянін, мужык, якая ж з мяне нянька?..

Было б добра, даражэнькія, калі б гэта была казка. А гэта было. Жывуць сабе Марыся з Алёшам у вёсцы Бялевічы і ўсё думаюць, ці то парсючка, ці то кароўку прадаць на тое, каб на развод грошай хапіла..

АКВАРЫУМ

Развіваецца сёння, даражэнькія, будаўніцтва — глядзець міла. Растуць адзін за адным дамы і вялікія, і меншыя крыху, ды і зусім маленькія. Прынялося, ведаеце, у народзе, тыя найбольш шыкоўныя дамы называць акварыумамамі. Ведаеце, чаму? Бо ў іх найбольшыя рыбы водзяцца. Дырэктары, магістры. Начальства.

І Гарадок не захацеў быць горшым. Ужо даўно і не абыякі, на ўсю аколіцу, акварыум ёсць у Гарадку. Праўда, крыху нетыповы з выгляду, але свой, мясцовы, гарадоцкі. Калі б сам не пабачыў, не паверыў бы. А было яно так...

Спатыкаю я калісьці на вуліцы свайго знаёмага, Олеся — паляўнічага заўзятага. У адной руцэ ў яго вудачкі, у другой — банка з чарвякамі. Дадому ідзе.

— Што гэта ты, рыбалкаю заняўся? — пытаю. — Стрэльбу на кавалак палкі з лёскай памяняў? Ды дзе ж ты тут вудзіць

рыбу думаеш? У Супраслі ж, над якой Гарадок, вады пасля меліярацыі ледзьве па шыю будзе, ды і то тады, калі на галаве станеш!

— Як то — дзе? Вось пойдзем разам. Фільм у тэлебачанні паглядзім, пры аказіі карасёў на вячэру наловім, яны, ведаеш, у смятане — выдатная закусь.

І валачэ мяне за руку ў сваю кватэру. Па дарозе ў аднаго гаспадара прыхапілі для мяне гумаваыя чобаты.

— Бачыш, — тлумачыць мне Олесь, — наш блёк, ну той, што пры будынку гміны, што ўжо васемнаццаць гадоў без тынкоўкі стаіць, без ніякага рамонту, вядома? Рамонтна-будаўнічае прадпрыемства час ад часу прышле двух работнікаў, ды што з іх возьмеш? Дзеці крэху потым на бутэльках заробяць, ды і я коркаў на паплаўкі набіраю. А пры кожным дажджы вада ў кватэры цераз столь ды вокны ліецца. Жывем, як у якой сажалцы. Усе мы з гэтымі ўмовамі звыкліся, так што зранку, устаўшы, глядзім, ці ў нас паміж пальцамі перапонкі ды плаўнікі не выраслі. Спачатку пракліналі віноўнікаў, а потым рашылі, як тут найлепей выкарыстаць умовы. Я вась, бачыш, карасёў напусціў у спальню. Хацеў яшчэ і ў кухню, але жонка там завяла качак. У калідоры адзін куток на ванну адгарадзілі, бо там, дзе вада павінна быць, значыцца, у кранах, амаль ніколі яе не бывае.. Сусед жа ракаў разводзіць. Толькі яны, ракі, ведаеш, больш норы любяць. Пад ложкам даводзіцца рукамі іх выбіраць, пад шафай — намучышся, пакуль наловіш. А я сабе сядваю ў гамак, што ад сценкі да сценкі развесіў, вудачку закідаю, а адразу і гляджу тэлебачанне. Вобраз, праўда, не вельмі выразны, дрыгае, бо тэлевізар у мяне на гумавай лодцы-пантоне, і траха яго гайдае, але, усё ж, весялей.

А частка жыхароў нашага акварыума наогул рашыла разбагацець. Вычыталі, што французы ахвотна жабаў на харчы купляюць і вельмі добра за іх плацяць. Ужо, кажуць, вядуцца перамовы пра стварэнне гарадоцкага кааператыва "Ква-ква-экспарт-жаба" па вуліцы Міхалоўскай № 3, у нашым доме, значыць.

Так вась бачыш, колькі здаровай, грамадскай ініцыятывы! І то ўсё дзякуючы дальнабачным рамонтнікам! Трэба будзе іх хоць на рыбку запрасіць, а то чаго добрага, падурэюць ад нуды, нічога не робячы!

ПЕРЦАМ ІХ І БОБАМ...

Ад мая пачаўшы, ва ўсіх газетах толькі пра падрыхтоўку да зімы і пішуць. Што ні артыкул, то добрыя навіны. Столькі ды столькі, ведаеце, нарыхтавана пяску, цэлыя горы солі. З газетных палос плугі там розныя і іншыя машыны для ачысткі дарог цэлымі табунамі шчаціняцця. Ды і не ламачча там якоесьці іржавае, а ўсё новенькае, падрыхтаванае, падмазанае. А пры гэтым цэлая армія працаўнікоў. Адказныя за цэласць кіраўнікі гудзяць у баявыя трубы. Фронт гатовы! Дарожныя палкі і дывізіі — на пазіцыях. Што нам зіма?!

Такі здаровы, разумееце, аптымізм, што аж ездзіць хочацца. А ўсё так, пакуль першы белы пух не пасыплецца з неба.

Не мне, аднак, наракаць. Мне яшчэ пашанцавала!

Пашанцавала, бо выбраўся я пасля першай снежнай ночы шашою № 12, што вядзе з Беластока ў Баброўнікі. А шаша тая адной з лепшых лічыцца. і адной з першых яе расчышчаюць. Страх падумаць, што было б, калі б я ў іншы бок паехаў.

Спачатку нават нядрэнна было. Каляіну перада мною ўжо нейкі грузавік, душа пакутная, паспеў працерці, і я сабе спакойненька ягоным следам вужакаю сунуся. Рысак мой бляшаны, праўда, замест паціхеньку, бурчыць і нават рыкае злосна. Час ад часу пчыне, кашляне. Трашчыць, пішчыць, але едзе. Аж каля саміх Пясчанікаў застраг, небарака. Ні туды, ні сюды! Хоць ты яго лай, хоць піхай. Следам за мною пад'ехала "Сірэнка" і таксама засела.

Убачыўшы, што нам з той самай талеркі кісель хлябтаць прыйдзецца, ужо праз пару хвілін у нас з шафёрам "Сірэнкі" наладзіліся сардэчныя адносіны і па-сяброўску давай мы адной лапатай па чарзе снег гартаць. Падзел працы ў нас сам атрымаўся. Адзін з усяго пляча ў сумёт угрызаецца, дух ледзь пераводзіць, а другі тым часам поўнымі лёгкімі дышае і дзеля лепшае іх вентыляцыі ўпраўленне дарог на чым свет стаіць кляне. А пасля наадварот, вядома.

Бачым, прэ "Варшава". Напэўна, затрымаецца, дапаможа?.. А куды там! Раптам захрыпела, цяжка ўздыхнула разоў пару і загразла побач з намі. Вылез шафёр. Піхнуўшы трыбушком друпія дзверкі, выбраўся нейкі важны дзядзька, пэўна, дырэктар. Яшчэ метр, другі і пранясліся б, наракае. А цяпер — вось табе...

Пэўна, пэўна, кажу яму. Калі б у вашае калымагі яшчэ крылы былі, дык і па-над соснамі можна было б! А так, сядзіце,

калі селі. Такім разумнікам, якія толькі сябе глядзяць, інакш і не трэба!

А ззаду за намі ўжо весела робіцца. Праезду няма для нікога. У доўгім радзе стаяць самазвалы, грузавікі, цыстэрны з палівам і іншая драбязя. Назбягалася хлопцаў вясёлых і дружных.

— Г-э-э-э-й, плячом, міленькія!

— Г-э-э-э-й, разам, родныя!

Амаль у паветры перанеслі маю машыну і ўзяліся за наступныя.

Дзіва дзіўнае, але і "дырэктар" з "Варшавы" не адстае. Увесь жывоцік у снезе, лоб успацелы, а стараецца. Нядрэнны, мабыць, чалавек, зразумеў навуку!

Ну і я з усіх сіл дапамагаю. Вушы пры нагодзе развесіў, слухаю, што паміж сабою прафесіяналы, людзі свядомыя, не адну дарогу бачыўшыя, гавораць. Бачу, вельмі разумна гамоняць. Вось, на якое ліха гэтага пяску, гэтай солі нарыхтоўваць столькі? Лепей было б прызапасіць перцу адпаведную колькасць, і бобу ў адпаведнай прапорцыі... Навошта? Усыпалі б тады, ведаеце, перцу тым, што ўсё лета да адснежвання рыхтаваліся, і здрава б заадно задалі бобу тым, што не ўмеюць гэтай справы дапільнаваць. Яно было б і танна, і вынік быў бы, думаю, неблагі!

КІРАЎНІК

У кожнага з нас, мае мілыя, сваё начальства. Маю і я свайго кіраўніка. У яго свой кабінет, свая пячатка, парачка дзяцей і свой аўтарытэт.

Казаў я яму "добры дзень" на прывітанне. Час ад часу здаралася, што ён адказваў. Прабаваў я першы працягваць руку. Бывала, кіраўнік руку падасць. Бывае, буркне нешта, або і гэтага не.

Паступова кантакты кіраўніка з працаўнікамі абмежаваліся да аўтарытэтнага маўчання альбо і да яшчэ больш аўтарытэтных запісаў у кнізе, якую ні ў якім выпадку не прызначылі для запісвання пахвал... Я быў цярплівы.

— Пайшоў ты да д'ябла,— кінуў я аднойчы кіраўніку на спатканне. Хацелася мне, нават за цану буры, разбудзіць у ім чалавечыя пачуцці. Прайшоў міма, не звярнуў на мяне ўвагі! Аўтарытэт кіраўніка быў непахісным!

Хто сёння без граху? І мне чалавечыя слабасці не чужыя. Можна, і мне ўдасца ўзлезці ўгару па прыступках кульгавай службовай лесвіцы?..

З паўлітрай "манапалёўкі" я выбраўся ў кацельню. Качагар Хведзька быў адзінаю асобай на прадпрыемстве, з якой кіраўнік падтрымліваў кампанейскія адносіны. У яго прысутнасці мой шэф, закусіўшы селядцом, вёў даўжэзныя размовы, у якіх абмяркоўваў усе важнейшыя службовыя справы і разгортваў перспектывы развіцця фірмы. Хведзька заўсёды сцвярджаў, што кіраўнік прамаўляе вельмі разумна, бо "зразумець з гэтага ўсяго я ні храна не магу!". Нягледзячы на тое, што я яшчэ двойчы бегаў у краму, нічога цікавага ад Хведзькі больш не даведаўся.

У Хведзькі, відавочна, было таксама сваё паняцце наконт павагі. Рассеўшыся вярхом на абрубку, ён рассякаў паветра мяглою, час ад часу прыгаворваючы: "Я вас навучу! Вы яшчэ Хведзькі не ведаеце! Го-го! У сябе ў кацельні Хведзька — кіраўнік!" Та-а-а-к! Не прапала дарма навука!

Дзеткі кіраўніка "дзень добры" таксама нікому не скажуць. Жонка — калі-некалі бомкне. А, можа, гэта — таксама прыём? Можна такія якасці, неабходныя кіраўніку, трэба цярпліва прывіваць ад калыскі?

Я вырашыў прыгледзецца паводзінам кіраўніковых "пацех". Калі не я, то хоць мае дзеці скарыстаюць з такога вопыту. Раскошныя хлапчаныткі якраз забаўляліся на панадворку.

— Ты пабяхыш за цукеркамі, а ты вось пяску навозіш! — старэйшы сын раздзяляў працу.

— А ты што будзеш рабіць?

— А я — што? Я тут кіраўнік! А кіраўнік, вядома, не працуе, толькі загадвае. Я тут ужо пачаў разумець.

Са шкадобаю ўспомніў я яшчэ важнейшага павятовага начальніка. Вечна забеганы-запрацаваны. Безупынна нешта арганізаваў. Перад восьмай раніцы — заўсёды ўжо на працы. Выходзіў апошні. У адносінах з супрацоўнікамі — непасрэдны, людскі. Відна, тупы ды бязглузды, калі так баяўся, ці што?.. Або, бадай, меў "плечы"?..

А за акном далей гулялі дзеці.

— А ты, шчанюк, выб'еш той дыван, што мне мама казалася? Калі не, то я цябе зараз!.. Не будзеш?! А вось табе!

— Лупі кіраўніка! — данеслася раптам знізу. Я выглянуў.

Мой Ёзік заўзята лупцаваў кулакамі і з дакладнасцю добрага бухгалтара разлічваў "кіраўніка"-малодшага з

незаслужаных пабаяў. Меншая, Ганулька, з дзікім піскам учапілася ў чуб "намесніка".

Так, на першы погляд, яны абодвум "кіраўнікам" нічога не пашкадавалі. Так. Так. Гм-м-м???

ЖЫЎ-БЫЎ У БАБУЛЬКІ СЫЦЕНЬКІ БЫЧОК

Даглядала бабулька бычка лепей-лепшага. Даглядала, песціла і падкормлівала. Еш, бычок-рагачок, не шкадуў сабе. Вось вадзіцы папі, папраўляйся мне. Велькі вырасцеш — бачкі бочачкай, завяду цябе ў керам-гарадок. На самую завяду, на мясную базу. Людзям на карысць і сабе не на шкоду. За тваю прыгажосць — сцёгны тлустыя — сам класіфікатар-пан гляне ласкава. Першым класам надзеліць — што для лепшых гасцей. І паедзеш ты экстравыбарам. Аж за мора, аж за сіняе. Мне ж сам банка кіраўнік, са скарбу, з дзяржаўнага, на маю кніжачку, на ашчадную, добры грошык выпіша сваім шчодрым пяром. Добры грошык выпіша, не шкадуючы. За клопаты мае — працу цяжкую, што цябе дагледзела — брыкуна рагатага. А ты еш, бычок — варушы ляпаю. Ужо дзед-сусед табе корм вязе, не звычайны корм, а "гээсаўскі", добрай вартасці, з вітамінамі. Ну, і есць бычок. З'есць — абліжацца. А вадзічкі пап'е — жвачку жвакае. Шэрсць густая блішчыць шоўкам-атласам. Бакі круглыя бочкай пучацца. Разышліся ўшыр — не абняць абручом. Скура цесная сцёгнама гладзенькім. Нарасло на іх мяска цэннае.

І даспеў наш бычок так, як яблычка. Цэлы ззяе аж — льсніцца медалём. Нецярпліва б'е ў зямлю ножкаю. Ужо пара яму на дзяржаўны торг.

Устала бабуленька рана-раненька. Выламала ў кустах хварасціну доўгую. І пагнала бычка хварасцінаю ў той сам, што ні ёсць керам-гарадок. На пункт скупкі той — да класіфікатара.

З хаты выбег бычок — хвост угору задзёр. Не баюся я падарожжа таго! А дарога вядзе полем-горкаю. Па выбоінах, дзірках, ямінах.

Не вярста і не дзве — было лепей у хляве! Усё бяжыць і бяжыць — ні тут есці. ні піць! Бакі ўпалі, хвост абвіс, шэрсць каўтуніцца. А за ім бабулька ледзьве тупае. Пяткі ўсе панацірала, хварасціну абламала, хустка ёй спаўзла, у роце суха, ледзьве ўжо ідзе.

Урэшце — керам-гарадок і пункт скупкі ўжо. Толькі што ахвотных многа, уся застаўлена дарога, то бычкамі, то

свіннямі, то фурманкамі. Усе чакаюць, наракаюць, пункт клянучь і пазяхаюць. Сталі ў чаргі хвасце. Хвост як удохлае кабылы — што гадзіну раз махне. Наш бычок заснуў амаль, і бабулька дрэмле ўжо. Атым часам торг працуе, тое купяць, тое не, той, хто дасць, таму шанцуе, хто не дасць — назад вядзе. Стаў і наш бычок на вагу, ведае павагу хвілі. Лоб угору задзірае, хоць са стомы ўніз хіліць. Кінуў наш ацэншчык вокам, шчыпнуў тут ды мацнуў там, мужі падаюць ад хуку, наш бычок аднак стрымаў.

— Гэты — не, — казалі ўрэшце, — уся пастава... не таго. Праўда, мае вагу, бэстыя, вага ўсё ж не ў аднаго. Можа, у трэці клас я б яго яшчэ прыняў...

Чыстае нахабства гэта — больш жадаць, калі не даў.

Паслухалася бабуля — той параіў, той шапнуў. Праз гадзінку наш рагачык зноў кіруецца на пункт. Толькі ўжо цяпер не той. Асцярожна ставіць ногі. Як калядная ялінка, пазавешваныя рогі. На адным рагу — паўлітра, звоніць, дзынькае і маніць. На другім — кружок каўбасы дымным пахам нос дурманіць. А каб не было замала (папу плацяць нават у пост), упіхнула наша бабка адну соценьку пад хвост.

Вось цяпер-та — першы клас! Твар ацэншчыка аж ззяе! А бычка тым часам сперла, жывот пучыць, надзімае!

Вось схавалі ўжо бутэльку. Хто і дзе — не адгадаеш. А бычка ўсё болей пучыць, а бычка ўсё надзімае.

Нашу бабку ўсё хваляць, трэплюць лапай па плячу. Не агледзелася нават, як сцягнулі каўбасу.

— Мае вагу ён як трэба, і такі, як трэба, рост, — заявіў класіфікатар і зірнуў бычку падхвост. А там соценька застрагла — ні туды, і ні сюды, сперла бедную скаціну, хоць ты лопні, хоць ты вый.

Пацягнуў за хрусткі скрутак, ураз палегчала бычку... Колькі мыўся пан ацэншчык, пэўна, ясна чытачу.

БЯДА НА ГАЛAVУ

Цяжка, паверце мне, сказаць, хто даў пачатак гэтай катастрофе. Ніхто да сёння не згаджаецца ўзяць на сябе адказнасць за ўсю гэтую неразбярыху, не толькі ўжо індывідуальна, але нават, падумаіце, камісійна!

Факт, аднак, застаецца фактам. Вырашылі мы, ведаеце, арганізаваць у нашай гміне "Дзень ветлівасці і добрых учынкаў". Пачалі чын чынам. Ну, разумееце, рэклама, лозунгі,

ідэйная падрыхтоўка насельніцтва і гэтак далей. І вось урэшце настаў бярэменны падзеямі дзень.

Як прынята, пачалі мы ўрачыстым сходам. Поўная зала народу, трыбуна, мікрафон, буталь з вадою і наогул усё, як мае быць. Нават госці ёсць з ваяводства.

І трэба ж, любенькія, што якраз падчас прамовы аднаго з гасцей усю залу ўскальхнула гучнае: "А-а-а-а-п-чхі, а-а-а-а-п-чхі, а-а-а-а-п-чхі!". Важная асоба на хвіліну замерла, пасля агледзела прысутных і крыкнула:

— Хто гэта такі чхнуў?!

Наўкола ціха, ніхто нават не зварухнуўся.

— Прашу па-добраму прызнацца!

Далей цішыня, толькі ў апошніх радах зашапталіся. Госць зняў акулёры, упёрся кулакамі ў трыбуну і працадзіў:

— Чакаю.

І толькі тады ўзнялася недзе пасярэдзіне залы згорбленая, худая фігура гміннага бухгалтара Дрыжычкіна.

— Я, я гэта, даруйце... — прабляў віноўнік, не смеючы нават падняць вачэй.

— Вы? — начальства надзела акулёры і пачало разглядаць абмяклага Дрыжычкіна. — Вы... Гмм. Ну, дык значыць — будзьце здаровы!

Дрыжычкін, як стаяў, так і плюхнуўся задам на крэсла. У ціхай зале спачатку нешта быццам забулькала, пасля, як у кіпячай кашы, запырскала і ўрэшце прарваўся здаровы смех.

— Цішэй, прашу, цішэй, грамадзяне! — пратрубіў начальнікаў голас. — Людзі, здаецца, дарослыя, а звычайнай ветлівасці не разумеюце.

Іржанне перайшло ў паасобныя пырскі смеху, булькнула дзе-нідзе, зашалясцела і прапала.

Та-а-а-а-к. Як яно, міленькія, пачалося, так і пайшло далей. Ніводзін аўтобус не змог выехаць у пару з нашага прыпынку — так грамадзяне пасажыры адзін аднаго перадам пускалі. Бабку Чаўпоўскую, якая дачку праводзіла, з увагі на яе ўзрост сілаю ў аўтобус увапхнулі, а, калі не хацела, яшчэ каленам паддалі ззаду — так і да самога Беластока даехала.

У мясной краме каўбаса "кракаўская", пэўна, да заўтра спакойна правісела б, ніхто першым не рашыўся падысці да прылаўка. Прынесла ліха, аднак, аднекуль нейкіх чужакоў, несвядомых, камандзіровачных, якія, не зважаючы на лозунгі, хацелі пакарыстацца шанцам. Наклалі мы ім у карак усёю чаргою, — будуць ведаць на наступны раз, што калі ў нас дзень ветлівасці, дык мае быць як павінна!

Найбольш пацярпеў, аднак, усё ж наш музыка Сяргей Юрчынскі. Папрасіла яго, бачыце, замужня суседка дапамагчы тапчан у другое месца перасунуць. Ведаеце, муж на працы, а яна па слабасці жаночкіх сіл адна не дала б сабе рады. Хлопец, да касцявога мозгу добры, не толькі ёй дапамог, а яшчэ, як кажучь, і на іншыя добрыя ўчынкі не паскупіўся. Было б усё добра, калі б суседчын муж раней з працы не вярнуўся. Давялося хуткую дапамогу клікаць, і, пэўна, будзе развод!

І дантыст наш хацеў у такі дзень таксама ветлівасцю бліснуць, паштальёну, што яму газеты прынёс, пакуль той паспеў азвацца, два здаровыя зубы вырваў.

Найгорш, аднак, што кіраўнічка "Гасподы" з ветлівасці і дабратаў сэрца гарэлкаю ў той дзень таргавала да ўпаду, і камендант пастарунка, шкадуючы нас і нашыя сем'і цэлы арганізацыйны камітэт і яшчэ некалькіх добраахвотнікаў да самае раніцы ў арышце пратрымаў! Шчасце, што на наступны дзень было ўжо не свята, і мы маглі свабодна выказацца, што мы думаем пра каменданта.

Ва ўсякім выпадку, беручы яшчэ пад увагу кошты судовай калегіі, якая нашыя справы разглядала, мы зразумелі вельмі добра, чаму гэта ў сённяшні час добрыя ўчынкі — рэдкасць, а ветлівасць каштуе нямала. Не верыце — паспрабуйце самі!

ЦІ ВЫ БЫЛІ Ў СКУПАВІЧАХ?

Няблага было б таму з нас, любенькія, хто ў жыцці толькі булак і салодкага шукае, успамянуць і прадзедаў жорсткі кавалак хлеба. Нялёгка ён даваўся, ды і не заўсёды быў. Вось пры маладосці дзеда Няўдалага, скажам, не тыя зусім былі Скупавічы, што сёння. Паводле апавяданняў бабкі, усе хаты былі адно саломаяю крыты. Праўда, дзякуючы таму, што цераз вёску пралягаў гандлёвы шлях з Гродна ў Беласток, былі ў вёсцы невялікая царкоўка ды царкоўна-прыхадская школка з чатырма аддзеламаі.

Але з дарослых чытаць-пісаць умелі бацюшка ды псаломшчык, ну, і крыху ўмеў чытаць бязногі Сымон, які ў той час вярнуўся з салдатаў, ды толькі друкаванае.

Дзеда Няўдалага ў вёсцы не любілі. Жыў ён, як не людзі. Людзям вочы мазоліў. Ды і дзівацтвы ягоныя яму карысці ніякай не прыносілі.

А пра Скупавічы ў тую пару па ўсёй губерні пагаворкі хадзілі. Ёдзе, скажам, селянін са Скупавіч на кірмаш, а каля воза жонка з дзецьмі бягуць. Пытаюцца ў дзеда, чаму сям'і на воз не бярэ.

— А што, я здурэў, кабылу мучыць? Нічога, забягуць.

— Дык жа і кабылу не шкадуеш, пугою лупіш?

— А пуга не мая, у суседа пазычыў.

Або вяртаецца гэты ж селянін з поля дахаты. Жонцы крычыць: "Ёсці давай!". Баба ж, занятая нечым, нічога згатаваць не паспела. Адпярэзвае гаспадар дзягу ды кажа распранацца аслупянелай бабе.

— Чаго ж гэта?!

— Нічога, нічога. Скідай хутка ўсе блузкі, спадніцы...

— Ты што, здурэў? — галосіць жонка. — Дзеці ж у хаце...

— Не буду ж я цябе, дурную, па адзенні лупцаваць! Яшчэ што змарнуецца, парвецца! Кожная анучка ж грошы каштуе!

Нягледзячы на ўсе насмешкі, скупавічане пастаянна багацелі. Тым больш, што на гандлёвым шляху заўсёды тое-сёе прадаць можна было, падзарабіць крыху.

Дзед тым часам, хоць працаваў не менш за іншых, гальшом заставаўся. Праўда, сястрычка яго малодшая пасля пачатковай школы ў гімназію паступіла і яе закончыла, дзякучы дзедавым грошам, ды што за карысць дзеду? Млынарова дачка, якая разам з дзедавай сястрою вучылася, выйшла замуж за ветэрынара, і паняю стала. Маёнтчак недзе пад Гроднам купілі. А Неўдалянка, як Неўдалянка. Яшчэ калі ў гімназіі была, чуткі хадзілі, што палітыкамі там нейкімі займалася. Пасля пайшла за нейкага абадранца-настаўніка. Пару разоў брата ў Скупавічах прыезджала наведаць. Ды і падумаць толькі — вясковаю моваю з людзьмі гаварыла, папросту! І закончыўшы гімназію! Ну не! Так то паняю не будзеш! Ніхто не здзівіўся, калі іх неўзабаве арыштавалі разам з мужам. Дзеда таксама тады папацёгалі на жандармерыю дзеся нейкіх папераў, што знайшлі ўхаце.

Гасцінны быў дзед. Хто толькі заедзе, таго частуе, чым хага багата. Скупавічане праезджых дарам не кармілі. Гэта яны, кажуць, вынайшлі спосаб, як хлеб гарачым нажом шмаравець: разагрэты над агнём нож тыкалі ў шмалец, хутка вымалі і паціралі ім лусту хлеба. І хлеб быў не посны, і ашчаднасць тлушчу немалая.

І калі дзед яшчэ жаніўся з беззямельнай дачкою парабка, не ўзяўшы пасагу, усе пачалі яго цурацца. Кожнаму дурню казалі, што, мабыць, у Няўдалага навукі браў.

Зраўняла ўсіх першая вайна. Шмат маладых выгналі на фронт, таксама і майго бацьку. Мала няспаленых хат засталася ў Скупавічах.

Няўдалы да смерці застаўся Няўдалым. Людзі паддаліся. Кінулі ўсё. Падаліся ў бежанства. Усё рабілі, каб хоць перажыць.

Дзед Няўдалы пырнуў віламі нямецкага жаўнера, які цягнуў з хлява ягоную апошнюю карову.

Расстралялі яго за вёскаю на ўзгорку. Сёння ўжо нават крыжа няма ў тым месцы.

Бабуля толькі, унучанят пабраўшы на рукі, у той бок зойдзе. Бо дзецям — калі? Паканчалі універсітэты, ганяюцца ўласнымі машынамі. Няўцям ім, адукаваным, што на шырокі шлях па камяністай сцежцы непісьменнага дзеда выйшлі.

ЯК МЫ ЁНУКА ГАДАВАЛІ

Ажанілі мы нашага старэйшага, Юрку, а і не падазравалі з Гандзяю, колькі бяды набярэмся! Гандзя, памятаю, на вяселлі яшчэ мазурку танцавала з кумам, то ўсе на яе пазіралі: ну, мая Гандзя — проста маладуха. Пляткавалі, што і я тады разышоўся. Пад п'яную руку з паненкамі ў стадоле ўзяўся ў жмуркі гуляці! Брахня гэта, мусіць, нічога такога не памятаю... Хоць хто яго ведае... Вяселле буйнае было. Тры дні цягнулася. Галава хадзіла хадунцом, не ўсё запамятаеш. Гандзя да сённяшняга дня ўпікае.

Так. Вяселле як трэба мы выправілі хлапцу. Не глядзелі, што сірату бярэ. Дзяўчо, якое акрамя пары сукеначак, бялізны і кніжак не мела нічога. Ну, не бяда! Абы Юрку жонкаю, а нам нявесткаю добраю была! Маладыя ж яны, рукі ў іх здаровыя, нажывуць што трэба. На пачатак далі мы ім грошай на кааператыўную кватэру і на дзе што, ды абяцалі дапамагаць пакрысе.

Справа ў тым, што Юрка яшчэ навукаў не пакончыў. Школы сваёй інжынерскай. Два гады яму засталася. А што зробіш? Сам жа ў сямейныя сані ўпрогся! Закаханы, вядома, дурны, як той бычок навесну. Гатоў, задраўшы хвост, лобам мур бадаць, абы сваё дастаць. Ды мы яго і не адгаварвалі. Няхай, як хоча, робіць, а калі што, дык няхай сам на сябе наракае. Ато яшчэ казаў бы, што гэта мы яго "пад дурнога хату падвялі". Адно мы яго папярэдзілі, каб ведаў, што быць сем'янінам, гэта табе не семечкі лускаць ці дзыгаць у рыгм

якогась ча-ча-ча. Сям'я — абавязкі, і каб нам потым не скардзіўся...

Ну і праўда. Зажылі яны небагата, але згодна. Атрымалі кватэру. Нявестка працуе, Юрка вучыцца і сям-там урокамі матэматыкі падзаробіць. Ды і мы то грошай, то з гаспадаркі сёе-тое падкінем. Памалу звыкліся.

І вось аднойчы прыязджаюць абое. "Цешцеся!" — адразу ад парога кажа Юрка. Нявестка неяк сарамліва збоку стаіць. А ў чым справа? Як гэта — у чым? Будзеце вы дзедкам з бабкаю праз пару месяцаў! Ад такое радасці я аж заікаў! У мае-то гады дзедам быць? Вось чаго падсвінак захацеў! Я ж яшчэ двух маладых перадзыгну!

Глянуй я на Гандзю, а ў тае барада трасецца. Бедная, ледзь не плача. Не дзівога: пачнуць яе яшчэ чаго добрага ў вёсцы бабай Няўдаліхай клікаць! Гэта ў сорок-то год! Падумаіце толькі!

А тут маладыя просяць, каб мы пасля першых месяцаў малое да сябе ўзялі. У Юркі ж школа, у нявесткі праца...

Ну і даў жа я ім! Ні ў якім выпадку, кажу. Мы сваё ўжо даўно адняньчылі. Хто ў гаршку лыжкай мяшаў, той няхай і хлёбае кашу! Чым зможам, паможам, але што не — то не!

А час бяжыць. Вось і ўнук на свет паявіўся. Чатыры з паловай кіло важыў, кажуць, што ўвесь да мяне падобны. Хоць гэта брахня, думаю. Што ты па малым пазнаеш? Адно можа, што такі, як я, бо зусім лысенькі.

Выпісалася нявестка са шпіталя. Пара нам у адведкі ехаць. І вось, падумаіце толькі! Нічога гэтай сённяшняй моладзі даверыць нельга. Першая Гандзя скумекала. Як гэта ты малое няўмела ў рукі бярэш, нявестцы кажа! Хто ж гэта бачыў, кажа, вось так ляп-цап і да цыцкі?! Тут жа памаленьку трэба... А хлопчык пузаценькі, харошанькі... Праўду казалі — і нос мой, і барада! А ніжэй пупа і гаварыць няма што! Адно вочы цёмныя, па матцы.

Недачаканне смаркуноў гэтых, каб мы ім на змарнаванне яго пакінулі! Я яшчэ, як я, але Гандзя нават і слухаць не хоча. Адразу мы малога разам з маткаю забралі да сябе. А калі ёй на працу прыйшлося ісці, так наш унучак у нас і застаўся. і гадуем мы яго сёння. І ніколі мы яго ім, тругням гэтым, не аддамо, нашага золатка! Ды дзе ім і справіцца!

А цяпер, даруйце, бегчы мне трэба. Малы хімкае, пялюшку, відна, памачыў. На гэтыя справы ён проста мастак! Хоць ты яго зараз у пажарнікі кіруй!

Я К Я СЫНА Ё СЯРЭДНЮЮ ШКОЛУ КІРАВАЎ

Заходзіць да нас аднойчы, ведаеце, Нінка Круціха. Кума мая, значыцца.

— Ну і што вы думаеце з сынам далей рабіць? — пытаецца.

А Юрка наш і ейная Марыся ў гэтым годзе якраз восьмы клас канчаюць.

— Бо я, — кажа, — сваю вырашыла ў гандлёвы тэхнікум накіраваць. Сяброўка мая там прыбіральшчыцай працуе, добрае слова замовіць. Ну і наралі мне адпаведнага чалавека. Ён тут адной знаёмай з Пасынаку мінулым годзе дачку ўстроіць дапамагаў. Дамо пару тысяч, і ўсё будзе добра...

— А гэта — навошта?

— А што вы? Не з гэтага свету, ці што? Жыцця не ведаеце? Дзе вы бачылі, каб някормленая кабыла воз пацягнула? Сёння без добрага знаёмства ў сярэднюю школу не ўлезеш! На кожнае месца — пару ахвотных!

— Ну і што? Юрка наш выдатнік, дык экзамены здасць.

— Экзамены то ён можа і здасць, чаму не, хлопец таленавіты. Але не прымуць яго ў школу па прычыне браку месцаў, і ўсё. Цяпер у іх усюды адгаворка такая.

Адным словам — напалохала нас баба. Юрка было хацеў у беларускі ліцэй, што ў Бельску, старацца. А скуль там тыя "знаёмствы" возьмеш? Невядома, ні з кім выпіць, ні з кім закусіць. У Беластоку ўжо зручней. Як бы не было, а таго-сяго ведаем. Прадамо парсюка або кароўку. Быў бы грош, будзе каму і ўзяць. Ну і людзі — не свінні, хто бярэ — падкажуць.

Кажам Юрку, каб паміж беластоцкімі школамі выбіраў. А дзе там — давай яму толькі беларускі ліцэй! А Гандзя мая раскудакалася, як тая квахтуха:

— А Юрачку рагуй! А нічога не шкадуй! А дзецятка гэта ж наша бедненькае кепска ацэняць, спіхнуць набок!..

— Добрае, — кажу, — "дзецятка", адразу буханку хлеба ды кіло каўбасы ўвапрэ, толькі давай! Перарос мяне, старога!

Але, хто ж бабу калі пераканаў? Хлапцу зараз вусы пачнуць расці, а яна б яму ўсё цыцку тыццала! Ды і самому думаецца іначай. Разумнейшыя ж ад мяне ў лапу даюць, нейкіх там крывых сцежак-дарожак сваім дзецям шукаюць...

А Юрку тым часам начхаць на нашы клопаты! Як залезе з раніцы з кніжкамі ў садок, да вечара дахаты не вернецца. Да экзаменаў так рыхтуецца. Гандзя ўсё туды і бегае. То з параным малачком, то з супікам, то катлетку занясе, ці пеўніка зварыць... Ну, думаю, калі ты, шалапут, не цікавішся сваёю

будучыняй, то і я не буду мазгоў сабе марачыць, знаёмстваў шукаць. Рабі, сын, як ведаеш.

І падумаіце толькі, людзі добрыя! Прынялі аболтуса гэтага ў ліцэй! Здаў вельмі добра ўсе экзамены!

Учора ізноў Нінка Круціха забягала. Марысю яе ў гэтым годзе не ўзялі ў тэхнікум. Прасіла хоць у наступным дачку "ўстроіць", параіць, як кум куме. Што даць, колькі і каму.

— А ідзі ты да нашага Юркі, — кажу куме, — папытайся. Ён, хоць як і ўвесь наш род, Няўдалы, у гэтых справах — амаль прафесар!

"ХВАРОБА НА ЦЯБЕ!"

Скуль узяўся свет, а на свеце людзі? А скуль хваробы? Вось, адвечныя пытанні.

Чаму б нам не паслухаць, што на гэту тэму баяў вядомы вясковы весяльчак, дзед мой Антон?

Спачатку, міленькія, не было зусім нічога — адна бязмежная пустэча. Пасля ўжо толькі з аддзельных хмараў, пылу і яшчэ чагосьці невядома чаго ўзнікла вялізная туманная блытаніна, якая пад уплывам гарачых сонечных промняў ператварылася ў "ведзьмін кацёл".

Усё гэта булькала, набухала і пяклося, пакуль з касмічнай печкі не выкацілася галушка, якую мы сёння называем Зямлёю.

Як кожная першая спроба, была яна, зразумела, не вельмі ўдалая, і таму, пэўна, ніхто на яе не меў ахвоты. Кацілася яна вось так сабе, нікому непатрэбная, па бязмежжы.

З часам у адным месцы яе то выпучыла, у іншым — у глыб уцягнула. Тут галушка прыпляснела, там падсохла, дзе-нідзе і падгніла нават. Вось так узніклі горы ды даліны, лясы, пустыні і балоты.

Раз, праўда, на яе накіраваўся нейкі міжпланетны абжора. Зірнуў, аднак, на яе нясмачны выгляд, толькі плюнуў і пагнаўся за цікавейшым аб'ектам.

Калі і адкуль узяўся на зямлі першы чалавек—дагэтуль невядома. Найбольш прыхільнікаў у тэорыі Дарвіна, паводле якой чалавек — не што іншае, як дэгенераваная малпа. Я мяркую, што ад рою малпаў, у якім усё было супольнае. У ім аддзяліўся найбольш сварлівы і ваяўнічы самец. Ён загроб заднімі лапамі горбу супольных яблыкаў, пярэднімі сціснуў цяжкую паліцу, доўга нешта мыкаў і ўрэшце зароў пачалавечы: "Гэта ма-а-а-а-ё!"

Рой, як кожная арганізаваная грамадскасць, выкінуў, зразумела, шкоднага індывідуума, і так першы чалавек застаўся адзін. Яго проста выгналі “з рою”.

Тады істота гэтая, усё яшчэ вельмі ж валасатая, з доўгім хвостом, узяўшы сваю паліцу ў зубы, рушыла неўзабаве на ўсіх чатырох, каб аглядзець зямлю, якую з той пары пачала лічыць свёю ўласнасцю. Шукаючы, на чым тут даказаць сваю ўладу і моц, яна наткнулася на нешта велізарнае ды чорнае. "Якім правам нейкае камяніска будзе мне тут завальваць дарогу?!" — падумала і грывнула паліцаю па велізарным ды чорным.

Гэта, аднак, міленькія, не быў камень. Гэта быў, мае любенькія, мамант. Патрывожаная звяруга, нядоўга думаючы, схавала нашага продка хобатам за хвост і стукнула ім аб камель папараці, велічынёй у наш сённяшні дуб.

Ачуняў наш неразважны прашчур без хваста, з паламанымі рабрынамі і з болем у паясніцы. Штосьці, хіба, у ім трэснула, бо не змог хадзіць на чатырох, толькі нягнутка пайшоў на задніх. Побач убачыў падобную да сябе істоту, што шчырыла да яго зубы і безупынна нешта балбатала на невядомай яму, дзікуну, мове. Вось гэта і была першая жанчына.

Адкуль яна ўзялася, цяжка растлумачыць, так як цяжка выясніць, адкуль бяда на галаву бярэцца! Некаторыя кажуць, таму, што няшчасці парамі заўсёды ходзяць. Ва ўсякім выпадку, у першы ж дзень кабета замучыла свайго мужчыну балбатнёю да паўсмерці. Пад вечар, не пануючы над сабою, ён зароў: "А змоўкні ж ты, хвароба на цябе!" і сцэбануў яе паліцаю па мяккім месцы.

О, цуд — дапамагло!

Т-а-а-а-к. І хоць з той пары лякарстваў розных, што рыб у моры, людзі пазналі, то ўсё некаторыя вераць, што ў найцяжэйшых выпадках спосабы дзядоў-прадзедаў на хваробу найбольш дапамагаюць.

ШТО ТАКОЕ КАХАННЕ

Было, кажуць, калісь у суседа нашага Аўхіма шэсць дачок, і ўсе прыгажуні. Зразумела, што такое хаты хлапцы ніколі стараною не абміналі. Заходзілі вось так сабе проста пажартаваць і заходзілі з паважнымі, як гавораць, намерамі.

І вось стаў калісь перад Аўхімам кавалер адзін, і Настку, сярэдняю з дачок, за жонку яму аддаць з усяго сэрца просіць.

А люблю, а кахаю, а гаспадыня мне ў хаце патрэбная і ўсялякае такое гародзіць.

— Добра, — Аўхім яму на тое. — Чаму ж і не аддаць. Толькі ведаеш што, сыну, — кажа, — пакажу я табе здалёк дачушак сваіх. А ты, каторая твая, адгадай. Адгадаеш — аддам. Не адгадаеш, на мяне не крыўдуй.

А тады якраз восень была, пара капання. ідуць яны ў поле. Давёў стары юнака да мяжы.

— Вось цяпер, — гаворыць, — выбірай, прыглядайся.

А на полі тым дзяўчаткі, усе шэсць, з самай раніцы бульбу пільненька выбіраюць. Усе да зямлі пахіленыя, кожная сваёю баразёнкаю памалу сунецца. Вылупіў хлапец вочы і зроку адарваць не можа.

Шэсць азадачкаў дзявочых, гадзенькіх, угору тырчма тырчаць, у рытме працы далікатна калышуцца. Шасцю спаднічкамі вецер-свавольнік хітра гуляе. То ўздыме ўверх крыху, то ізноў апусціць, а то ў бокі гайдаць пачне, бержкі з кашулькамі разам як струны перабіраюцца. А з-пад спаднічак тых шэсць пар ножак, загарэлых, стройненькіх, калонамі выстраіліся. Адна за другою, быццам у танцы, у след за кошыкамі пасоўваюцца. Знізу ўверх, калі вокам вядзеш, кожная пара — дзве мяжы пры дарозе, здаецца. Пры такой дарозе, што ў неба.

Аслупянеў наш хлапец, барада ўніз апала. Твар пунсовы, пот на лобе гарохам. Шапку зняў, у руках мне-цярэбіць. Язык яму да нёба прысох. Толькі вочы вялікія, вялікія, пакруглеўшыя, маслам, здаецца, палітыя, туды-сюды збоку ўбок водзяць.

А Аўхім побач стаіць, люльку курьць, у вусы ўсміхаецца. Урэшце штурхнуў пад рэбры.

— А вы што? — кавалер быццам з печкі зваліўся.

— Як та што? — выбірай.

Той зірнуў раз яшчэ, другі ды ўзмаліўся:

— Дзядзечка, ой-ёй-ёй, каб хутчэй, хоць якую давайце.

— Гэтак не, — яму дзядзька, — маёй згоды няма. Пра каханне ты плёў. Табе дур у галаве, не даспеў ты яшчэ, ты зялёны.

Ашалеў наш хлапец, у ногі ўпаў, весь дрыжыць.

— Вы хоць, дзядзечка, тую, што пад узгоркам, у канцы, — тыщае пальцам, вужакаю ўецца.

Павярнуўся Аўхім, люльку дастаў з рота — глядзіць.

— А каб цьфу на цябе, з глузду з'ехаў, дурнап'яну ці чаго ты аб'еўся? Вось чаго захацеў, дурань, ёлуп сляпы — там жа ж суседава цёлка пасецца!

ЧАМУ Ё КАРОВЫ ХВОСТ УНІЗ РАСЦЕ?

Іду я сабе спакойненька ў малочны бар — перакусіць, калі тут мяне хтосьці хлясь па плячы. Зірнуў — дзядзька ў акуларах, жывот бочачкай.

— Што, — кажа, — не пазнаў, мусіць? А я ж — Пшчынскі, Ёзік. Ну той, што з табою на апошняй лаўцы ў пачатковай школе сядзеў. Матэматыку ў цябе заўсёды спісваў.

— Ага! — сцяміў я ўрэшце. — Хоць, ведаеш, калі б не сказаў, не пазнаў бы. Нічога, не бяда. Гады ідуць, чалавек расце. Я часамі нават сам сябе не пазнаю.

— А куды гэтак ты тупаеш?

— Вось паесці сабраўся.

— Во як добра, бо і я. Разам і паабедаем, старыною трахнём. Сядай, паехалі!

Невядома калі мяне каўгнула чорная „Волга“.

— Дуй у рэстаран, — кінуў Ёзік шафёру. Паплылі.

У рэстаране Ёзік загадваў далей.

— Нам, — кажа, — жытнёвачкі бутэльку, піва лепшага, калі ёсць, два разы адбіўную. Ну і чаго б ты яшчэ хацеў?

Нервозна перабіраю ў кішэні дробныя ды паперкі. Больш 100 злотых не набярэцца. Можна не хапіць.

А Ёзіка я ўжо ўспомніў. Сыценькі такі, заўсёды добра апрануты, ён, і праўда, са мною за адной лаўкай сядзеў. Галава ў яго самога варыла слаба і мы, вясковыя хлапчукі, за цукеркі, якіх ён не шкадаваў, ахвотна яму давалі спісваць і матэматыку, і фізіку, і наогул усё, што трэба. На дзіва нам усім, ён лёгка паступіў у сярэднюю, а пасля і ў вышэйшую школу. Нават я, найлепшы, здаецца, вучань, меў цяжкасці. А яму ўсё само давалася.

— Ты ведаеш, — кажу, — навошта нам заказваць столькі. Я спіртнога не надта, ну і дома паеўшы. Можна вось так што лёгенькае перакусім, пасядзім, пагутарым ды і разыдземся кожны ў свой бок.

— А ты не таго. Не бядуй! — Ёзік на тое. — Столькі год не бачыўшыся, бутэлечку распіць не грэх. Ну, і вядома, што на мой кошт, я ж запрашаў. Расказвай лепш, што ў цябе. Што робіш, дзе працуеш? Бо я, як бачыш, у дырэктарах. Усе, так сказаць, плады-ягадкі ў вобласці да мяне належаць. Уся кантрактацыя, купля, перапрацоўка. Справа во! Людзям добра зробіш, яны і цябе не пакрыўдзяць. Асабняка майго не бачыў? Шкада. Палац, браток, не домік. Ну, а што ў цябе?

— А ў мяне што быць можа? Я чалавек звычайны. Выкладчыкам беларускай мовы працую. А пасля працы ў

дакументах старых корпаюся і літаратурных матэрыялах. Некаторыя пытанні апрацоўваю. Рыхтуюся да дактарату.

— Эх! і яшчэ ж найлепшым вучнем калісь лічыўся! Вось што значыць марнаваць здольнасці. Таксама цябе паперла. У настаўнікі. Ды яшчэ беларускую мову выкладаць?! Калі б яшчэ матэматыку, ці нешта падобнае. Пальнуў бы пару двоек — і ўжо бацькі з кошычкам бягуць. З адной зарплаты, браток, сёння не пражывеш!

Ёзік са смакам перакульнуў чарку і, закусваючы, цягнуў далей:

— Пераходзь ты лепей да мяне працаваць. Што? Раскоша — ведаеш. Пункцік скупы табе выбярэм што трэба. Тут не даважыш, там не дамераеш — будзеш жыць. Камбінацыя, браток, толькі камбінацыя ў сённяшні час стварае адпаведныя ўмовы. А хто не хоча, альбо не ўмее, таму само жыццё камбінацыю з трох пальцаў, фігу значыцца, пад нос падсуне. Ну як, згодны?

— Не, — кажу, — не па мне гэта. Не дам я рады. Прывык я, ведаеш, да свае працы і, што дзіўнейшае, прывык нават жыць на сваю зарплату. Скромна то скромна, але спіш спакойна.

— Дурніцы гародзіш, — абурыўся Ёзік. — Ніколі не зразумею. Даюць такому, як ты, чалавеку, здаецца, магчымасць скарыстаць, разгарнуцца, зрабіць, як кажуць, кар'еру, у рай за вушы яго цягнуць, а ён — не! Пры сваёй бядзе ўпіраецца. Ну, чаму? Дзеля чаго? Дурная рыба і тая, здаецца, шўкае, дзе глыбей. А тут вось чалавек.

Тут мяне ўжо кранула.

— Нічога ты, — кажу, — і не зразумееш. Пляцеш толькі абы-што. Ну якая ў мяне бяда? Не горш за іншых жыву, дзяцей гадую. Ясна, што асабняка не пабудую ды „Волгай“ не буду раз'язджаць. Ды і на хрэн мне гэта здалося? З часам, аднак, і я які скромны чатырохколавы транспарт набуду, не сумнявайся. Гэта — па-першае. А па-другое, ці ты мне можаш, Ёзік, выглумачыць, напрыклад, чаму ў каровы хвост уніз расце?

— Ну, як гэта ўніз? Пэўна, што не ўгару, — здзівіўся той. — І няма што тут тлумачыць. Проста — расце і ўсё.

— Вось і бачыш. Мне таксама табе тлумачыць няма чаго, і так не зразумееш. Я проста такі і ёсць. Звычайны, працоўны чалавек. Такім быў, такі цяпер, такі хачу быць і такім ужо застаўся. Не магу

— Тады табе ад жыцця столькі, колькі з-пад хваста і будзе, — злосна буркнуў Ёзік.

Падбег афіцыянт. Ён чамусьці падумаў, што яго клічуць. Мы расплаціліся па палове. Ёзкік залез у „Волгу“, а я пайшоў на аўтобусны прыпынак. Кожны ў свой бок, кожны сваім шляхам.

* * *

Нядаўна я даведаўся, што жыццё падсунула Ёзіку не прадбачаную ім камбінацыю. Камбінацыю з некалькіх жалезных пругоў, крыж-накрыж, ды моцнага замка на дзвярах. Памясцілі яго, так сказаць, у адпаведныя ўмовы. Бываюць жа ж фокусы? Нездарма „Волга“ — хвалёная машына. Глядзі, куды завезці можа!

ЯНКА Ў КАПЕЛЮШЫ

Вы, можа, сябры, нашага Янку і не ведаеце. Прыкметны ён, хоць можа ў горадзе так у вочы і не кідаецца. і вось здарылася з ім гісторыя ўсёй вёсцы на смех, а яму самому хоць ты, сеўшы, плач.

Пад Коляды гэта было. Параспускалі нашых „студэнтаў“ па хатах — на канікулы. З'езджаюцца хто адкуль. Запрог бацька гнядую ў сані — Янку да аўтобуса сустракаць паехаў. Прывозіць... і каб цябе! Ён гэта, ці не ён? Распазнаць не можам. Нос кірпаты, той што быў, здаецца. А вось, адзёжа.. Усе мы вочы вырачылі: ну фронт фронтам!

Капялюш такі, ведаеце, з шырокімі палямі, нагавіцы, бы спадніца, „швэды“, кажуць, называюцца, ад чаравікаў бляск ідзе, пінжак з разрэзам ззаду, а гальштук ядавіта-зялёны на ўсе грудзі... Ну, усяго не раскажаш! Шчыра гаворачы, выглядаў нават прыгожа! Старэйшым, вядома, непрывычна, а вось маладыя, якія за модай сочаць, так і цмокалі зайздросна, на яго глянуўшы.

Ну, яго, зразумела, адразу за стол — накарміць з дарогі. Пасля, як у нас прынята, пайшоў па вёсцы пахадзіць — сябе паказаць, знаёмкаў праведаць. Бяда ажно на другі дзень пачалася.

Свята святам, а адразу пасля снедання бацька кажа, што жывёле падаваць трэба.

— Пераапаніся, Янук, з майго там што накінь, пакажы, што не зусім „спанеў“ яшчэ ў тым горадзе.

— А чаму ж, татку,— той на тое.— Зараз я. Толькі пераапранацца навошта?! Я і так дам рады.— і гэтак, ведаеце, пяшчотна самога сябе агледзеў. Ну, нічым певень перад курамі, крылы растапырыўшы.

Колькі яму ні тлумачылі, а ён сваё. Так і папёр у хлеў ва ўсёй красе. Ахапак сена набраўшы, да кароў сунуўся спачатку. А гальштук той, ярка-зялёны, як змяя, каля шыі так і круціцца. Лацягая лыпнула здзіўленым вокам: гэтай парою ды свежая зеляніна? Ну як жа не паласавацца! Высалапіла шурпаты язык, шамкнула ляпай, і паўгальштука з ходу праглынула. І далей каўтае. Хлапца беднага за шыю ў свой бок цягне, ледзь не задушыць. Той у дугу сагнуўся, запёрся нагамі. Толькі выпучаны азадак з разрэза пінжака тырчыць,

У куце какетліва забляялі авечкі. Баран Мацей абег стагак сваіх падапечных і сурова зірнуў на невядомую з'яву. Так спакойна, зацішна было, здаецца, у хлеўчыку, а тут з'явілася істота нейкая, выразна рагатая, і яго паненак маніць! Ну, як такое сцяргець? Пахіліў масіўны лоб, падагнуў калені, куляю наперад скочыў і з усяго разгону ў выпнутую кругляціну рагамі пальнуў.

Ну, браткі, чаго не казалі б пра „элян", а матэрыял, што трэба. Вытрымалі, ведаеце, порткі, па шве толькі разышліся. Паляцеў Янка наперад. Лацягую, рукамі за шыю абхапіўшы, пацалаваў проста ў пысу, з разгону. Тузануўся назад, гальштук у зубах ён пакінуў, і ў дзверы. На босую нагу, бо модныя чаравікі ў гнаі застраглі.

— Ну і трык жа ў нас, бацьку, — кажа. — У зад, здаецца, трэснуў, а зубы ў роце захадзілі.

Два дні на вуліцу носа не высунуў — устыдаўся. Бацькавы старыя нагавіцы нацягне, кашулю абы-якую, надзьмецца і сядзіць цэлы дзень на ляжанцы, як пень які.

Невядома, што было б, не будзь Марысі, дачкі суседавай. Ну, і хітрая дзеўка! Цэлую раніцу з маткаю нашаю ды сёстрамі па кутках шапталася. То да сябе пабяжыць, то ізноў да нас, то яшчэ кудысь. Пад вечар заходзіць. А ў клубе ўжо іграць пачалі. Забава мае быць. Прышла Марыся, і адразу да Янкі. А сама прыгожая-прыгожая! Не гаворыць, а кацяням мурлькае. Ножкі стрункамі, язычок — мёду банкаю. А Ясьнюку, а міленькі, а ўстань, любенькі, а пойдзем. Пакуль агледзеліся, ужо нашага героя сцягнула з ляжанкі, у пакой валачэ за руку. А там ужо нагавіцы ягонья, „швэды " тыя, зашытыя, адпрасаваныя, на чаравіках бляск, што ўсе лямпачкі адбіваюцца, кашуля белая нарыхтавана. Гальштук толькі іншы. Лацягая, як ужо што каўтне, — з горла ў яе не выдзярэш.

І, паверце, хоць мяўся Янка, аднекваўся, то дзяўчына ўламала яго ўсё-ткі. Не толькі што на танцы тых пайшоў, а ўсю рэшту канікулаў кроку не адступіў ад Марысі. Ну, зусім, як тое ягна за авечкаю, за ёю бегаў. Солі на далонь насыпала б, то лізаў бы. Чуў я, як бацькі між сабой гаварылі, што вяселе, пэўна, спраўляць даўдзецца. Бачылі, бяда якая?

САРДЭЧНЫЯ ТАЙНЫ

Неймаверна перамяніўся, любенькія, свет ад часу мае маладосці. Самому часамі паверыць цяжка. Тое, што, скажам, калісьці тайным, найтайнейшым было, сёння, здаецца, вось так сабе, проста, у жменю схапіць можна. Такое сэрца, напрыклад, возьмем.

Стукала-стукала яно сабе дагэтуль зусім непрыкметна, раз хутчэй, раз павальней — залежна ад сітуацыі, у кожнага чалавека па-свойму. А сёння?

Мала што на сэрцы аперацыі робяць. Мала што ўвесь час яго падмяніць чым-кольвек стараюцца. Сёння хопіць, уявіце сабе, абы цётцы ўзяць газету ў рукі, адшукаць адпаведную рубрыку, „Сэрца на талерцы“, скажам, ці якую падобную, і ўжо яна ведае, чыё, у які бок і з якімі выкрунтасамі сэрца тое трапечацца.

Раней, каб такія інфармацыі раздабыць, ёй трэба было, язык высалапіўшы, паўвёскі аббегаць, усіх суседак распытаць, ды і то такіх падрабязнасцяў не даведася б. А ў газеце, міленькія, яшчэ і адказ альбо парада ў кожнай справе ёсць — вопыту пачарпнуць можна, павучыцца.

Пытае, скажам, Ганя М. з Зязюлева: „Скажыце, як гэта магло здарыцца? Нягледзячы на тое, што мне падабаецца Ванюша, я ўжо тры месяцы як сябрую з Андрушам, а цяжарнасць маю лекар акрэсліў на месяцаў шэсць“.

Аўтар рубрыкі паясняе: „Мілая Ганя. У гэтакім выпадку альбо твая цяжарнасць не ад Андрушы, а ад Ванюшы, альбо табе ў той самы час яшчэ хто-кольвек іншы спадабаўся“.

Шукае помачы і Марыя з Нетразвілаўкі. „Мой Сцяпан, — піша, — зусім мяне, пэўна, ужо разлюбіў. Раней, асабліва падвыпіўшы, прынамсі два разы ў тыдзень косці пералічыць, сінякоў, гузакоў з зайздрасці мне наствіць. А цяпер, уявіце сабе бяду, цэлы ўжо месяц не крануў мяне нават палцам. Што думаць? Як рагавацца?“

„Т-а-ак, Марысеня, — разважае рэдактар.— Справа твая выразна скандальная. Абавязкова схадзі са Сцяпанам да лекара. Можна, у яго малакроўе, у бедненькага, альбо так ад якой хваробы аслаб. Калі не, дык, значыцца, выпівае замала і трэба яму пару кілішкаў у дзень прыбавіць”.

Шукае парады і Ірына Т. з Неасветава. „З Ігнатам,— паведамляе, — мы ўжо ходзім больш года. Баюся зацяжарыць, бо вучуся ў сярэдняй школе і не хацела б перарываць навуку”.

„Крый Божа, не рабіць больш нічога,— гучыць адказ.— Спакойна хадзіць далей. Наколькі мы ведаем, ходзячы, золатка, зацяжарыць амаль немагчыма, а ва ўсялякім выпадку надта ж нязручна”.

Усё бачыце, проста. Усё, бачыце, ясна. І на ўсё ёсць адказ і парада.

Адзін раз толькі, ведаеце, бяда з гэтай рубрыкай у нашай рэдакцыі выйшла.

Напісаў калісьці да нас чытач: „Даражэнькае „Сэрца на талерцы”, я з захапленнем чытаю твае парады. Ты напэўна жанчынка, ды жанчына прытым маладзенькая і, безумоўна, прыгожая. Не бачыў я цябе ніколі, а ўсё ж закахайся ў цябе без памяці. Веру, што такая, як ты, кабетка, з тваім вопытам, з тваім веданнем жыцця, была б мне найлепшай жонкаю. Для мяне нават няшлюбнае дзіцё не перашкода. Калі спаткаемся?”

Давялося яму адказаць: "Паважаны сябра! Пастарайцеся добра мяне зразумець. Ніякая я перад усім не маладая жанчына, а старэйшы ўжо, лысаваты дзядзька. Да прыгажосці мне таксама вельмі далёка — я вам не сакратарка галоўнага. Вопыт і веданне жыцця, вядома, ёсць, толькі што таксама не ў мяне, а ў нашай прыбіральшчыцы, цёткі Мані, якая мяне заўсёды ў адказах на пытанні выручае. Яна, як сама гаворыць, не такія яшчэ плёткі чула і не з такіх сітуацыяў выкручвалася. Затое спаткацца, вось гэта мы з вамі можам. Прыходзьце, калі ласка, напрыклад, у рэстаран „Фіялка". Я туды амаль штовечар на піва і чарку чаго мацнейшага заходжу. Вось тады і пра дзяцей няшлюбных пагаворым — бо мне гэтыя аліменты плаціць, ведаеце, таксама ўжо даўно надакучыла”.

ЖОНКА, ДЗЕЦІ, САБАКА І Я

(уласныя прыгоды пад чужою грушаю)

На дварэ спякота, што ледзь стрываць. Мухі ў суп і тыя, здаецца, ужо варанымі падаюць. Я са шкадобаю азірнуў пахіленья каркі супрацоўнікаў рэдакцыі.

Натхненне выпаўзала на іх успацелья спіны нерэгулярнымі, мокрымі з іржаўчынкай плямамі. А я вось еду ў водпуск.

На сэйненскія азёры — падумаць толькі. На адзін успамін, здаецца, халодным півам у горла пырснула. „Адпачынак пад грушаю” гэтая штука называецца. Жывеш на вёсцы, у аднаго з гаспадароў, харчуешся ў рэстаране, загараеш і купаешся, дзе воку мілей — і ўсё гэта па турысцкай пуцёўцы, без ніякіх турботаў. Вось дзе знойдуцца тэмы, адкуль пасыплюцца фельетоны!

„Галоўны” аднак толькі махнуў рукою. Ну пра што ты там, браток, пісаць будзеш? Усё ж вядома. Тут вада, крыху далей — яшчэ больш вады, а дзе-нідзе палоска зямлі сухое, ды і тую турысты як авадні абляпілі. А пра ўсялякае там кваканне жабаў, пра рыбу вялікую і маленькую, хлюпанне хваляў, каханне на пясочку, у лодцы ці прыбярэжнай крапіве ды іншую рамантычную драбязу мы ўжо не раз друкавалі — так што проста паперы шкада.

Нават трагедыі накіштаў таго, што панаехаўшыя „дзікуны” з мусу найсьцейшага дзядзьку паўсырым зжэрлі, не могучы нічога акрамя цвікоў ды мыла дастаць у мясцовай краме, — сённа нікому ўжо не навіна.

Ну што ж, прыедзем — пабачым. А, можа, змей які вадзяны перада мною ў тым возеры аб’явіцца, а, можа, карміць па-чалавечы будуць — чаго ж на гэтым свеце не бывае!

Пазапіхаў я сваю сямейку з клункамі ўперамешку ў самаход, падпёр усю кампанію пукам вудачак, пасадзіў зверху сабаку, сам сеў за руль — ну і рушылі. Сабака брэша, дзеці пішчаць, жонка сварыцца, матор гудзе, усё нармальна — так і прыехалі на месца.

Адразу ў гміну. Там нас пералічылі, запісалі куды трэба, выдалі талончыкі на ежу і адразу павялі на кватэру.

Ну, ведаеце, курорт — курортам. Кожная лапінка месца выкарыстана. Жывуць ва ўсіх пакоях, жывуць і ў хлеўчыку, і ў куратніку, нават у агародзе, сярод гуркоў і памідораў нехта

палатку паставіў — толькі дзве пары ног крыж-накрыж тырчаць.

Нам пашанцавала: пакой з дзвярыма на ганак, чатыры ложки, да возера рукой падаць.

Толькі я ўзяўся за перанос багажу, калі з акна, якое на той жа ганак выходзіла, высунуўся пунсовы ў крапінку жаночы твар, вочы колеру расолу з падквашаных гуркоў вырачыліся на нашага сабаку, і пунсовы роцік расчыніўся да таго, ажно гланды замільгалі.

— Пупсік! Пупсік! Гэтыя таксама з сабакам прыехалі. А ў нашага ж Рэкса псіхіка далікатная, ды і задраць яго можа звярыска такое! Яны, альбо мы! Калі не, дык збірай манаткі — вяртаемся ў Варшаву!

Віск, шум. З'явіўся і „Пупсік” — адной рукой лысіну чухае, у другой абломак нейкай жардзіны трымае. Я ўпіраюся. Гаспадар мяне падтрымоўвае — было ні было, а што чатыры новыя жыхары, то не двое. Баба бразнула акном, толькі шыбіны зазвінелі, зачынілася на ўсе зашчэпкі — разам з Рэксам сваім выюць.

„Пупсік” збянтэжана звесіў галаву. Та-а-ак, не дзівота. Пры такой жонцы не то што сабаку — ката і таго будзеш называць „Вы”. Гаспадар у нас просіць прабачэння. Так-сяк заключылі пакт аб часовай неагрэсіі.

Ну, мы, зразумела, адразу загараць, купацца, пазычаць лодку — не агледзеліся, калі і абед. Вяртаемся назад, чалавек пад'еўшы, вядома, у добрым настроі, а тут нам насустрач тая дамачка — свайго сабачку на павадку цягне. Наш сабака міма прабег, вухам нават не зварухнуў, а той яе, нейкая дзікая помесь аўчаркі з фашыстам, як не заенчыць, як не тузанецца і адразу мяне за лытку — да крыві нагу пракусіў. Тады і наш не стрымаў — ледзь мы разнялі нашых чатырохногіх.

Я з нагі кроў сціраю, а дамачка з'едліва ўсміхаецца, ручкамі ўсплёсквае. Ах, як добра, кажа, што мы свайму Рэксу прышчэпку рабілі, а то мог бы, чаго добрага, ашалець, бедны — такога пакусаўшы!

Я толькі скрыгітнуў зубамі, дамовіліся мы з жонкаю ўступаць колькі можна, ды паплёўся на пляж — ад граху далей.

Паляжаў я на траўцы, уздрамнуў нават крыху, пачало ўжо змяркацца. Побач са мною тым часам нейкая вясёлая кампанія расселася. Прыехалі аўтамабілем і бутэльку за бутэлькаю бразь аб донца і ў шклянкі — півам запіваюць. Ледзьве на нагах трымаюцца, асабліва адзін, дзябёлы такі дзядзька.

І наперла яго, бачыце, яшчэ ў ваду лезці — паплаваць. А, думаю, паплыву і я разам. Калі што, паратую дурня. Шкада, усёж, чалавека.

Ён сабе плавае, я ўсё навокал яго пялёскаюся — то перавярнуся на спіну, то пад ваду нырну на хвілінку. Калі раптам гэты дурыла як не заграбе мяне лапішчам за валасы, як не пацягне да берагу — паспявай адно толькі ваду піць і нагамі дрыгаць. Ледзьве жывога мяне на пясок вывалак і давай крычаць. Лезуць тут, кажа, у ваду ёлупні ўсялякія, плаваць добра не ўмеюць, а мне іх толькі ратуй, лаецца.

Мне і без таго дух заперла, а ён яшчэ на маім жываце рассеўся, за рукі тузае, мала з суставаў не выкруне! — Гарэлкі нясіце хутчэй! — крычыць. — Першая гэта для тапельцаў справа! Увальеш такому ў горла пару глыткоў і адразу ў яго новы дух увойдзе!

І ўжо мне бутэльку ў зубы ўціскаюць — хочаш не хочаш, а каўтаць мусіш. І новага духу набраўшыся, піхнуў я дзядзьку нагою ў тоўсты трыбух, вырваўся і ва ўсе лапаткі даў ходу.

Узлажу я, сапучы, на ганак, а там ужо мая жоначка, пад бокі ўзяўшыся, стаіць і нічога больш — адно: „хукні” кажа. Я давай тлумачыцца, я яна і слухаць не хоча. Толькі матрац надзіманы і коўдру на двор выкінула і дзверы зачыніла ключом.

Вось вазьмі і напішы што-небудзь у такіх умовах! Ды і тэму адкуль возьмеш? Не будзеш жа ж пра камары пісаць, хоць яны і заядаюць, чэрці.

НЯНЕЧКА

Ці вы чулі? У Фінціфлюшкіных кажуць, нянечка настолькі шырока свае абавязкі разумела, настолькі гаспадара кругом пальца абматала, што той, з жонкаю развёўшыся, з ёй жаніўся. Дзе якія, праўда, судзяць, што Фінціфлюшкін проста, як эканаміст па прафесіі, цвяроза падлічыў, што яму танней гэта абыходзіцца будзе.

Чаркоўскія ж, гавораць, сваёю няняю спачатку нацешыцца не маглі. Дзяўчына ўжо ў гадах, і рэлігійная прытым. Часамі з кіно вечарам вяртаюцца, а тая ўсё яшчэ на каленях стаіць, зямныя паклоны адбівае.

Выявілася пасля, што, бедная, проста да спіртных напіткаў была неабыякавай. Увесь каньяк у хаце выхлябтала, настойкі да апошняй кроплі высушыла, а нават адэкалон і той

выкарыстала ў вядомай справе. Не дзівога, што на нагах устаяць не могуць, да зямлі, нябога, хілілася.

А ў Ціпуноўскіх на той прыклад? Анёлак з неба ім, думалі, на галаву зваліўся. Тварык міленькі, як у херувімчыка нявінны. Фігурка стройненькая. Ручкі, бывае, скромна накрыж на пупіку зложыць, павекі апусціць, вочы ў зямлю уваб'е — ну чым не мадонна! І з сям'і мнагадзетнай прытым, бедная.

На добрых харчах дзяўчо любіла не ўмеру хутка пачало папраўляцца. Гром з неба яснага тады толькі грымнуў, калі ўжо ў клініку везці давялося. Салдацік, гаворыць, нейкі ва ўсім вінаваты, а пялюшачкі вось Ціпуноўскаму сёння мыць даводзіцца — разам з жонкаю малое даглядаць памагаюць.

Скубчыкам, ізноў, нянечка іхняя адразу так і падкрэсліла, што калі яны каляровага тэлевізара не прыдбаюць, то сабе іншых гаспадароў пашукае, бо галоце там усялякай прыслужваць ёй не гонар.

А вазьмі ты без яе, нянькі тое, у сённяшні час з усіх абавязкаў выкруціся! Ніяк не здолееш. А спрабуй яшчэ знайсці яе сёння...

Людзі ідуць на неймаверныя ахвяры.

Кавярынскага жонка, возьмем, сваё ўласнае андатравае футра на шпацыр нянечцы пазычае.

У Хітрынскіх прынялося, што муж, з кветкамі дахаты вяртаючыся, няньцы іх уручае і два разы ў тыдзень рэгулярна яе ў найлепшую кавярню водзіць.

У Пераварцінскіх нянька ў пакоі на пуховай пярыне адлежваецца, а галава дома ў тым часе на кухні на раскладушцы косці размінае.

Слізнеўскія, ізноў, калі іхняя ненаглядная, хатняя помач, разумеецца, мужчынскую кампанію госціць альбо свята якое спраўляе, прывыклі ўсёй сям'ёю з хаты выходзіць — у парку на лавачцы адседжваюцца.

З усіх маіх знаёмых толькі адным Трэзвядумскім у гэтых адносінах пашанцавала. Скарб, а не дзяўчына на іхнюю долю выпала.

Не прайшло і двух тыдняў, калі Трэзвядумскі ўжо навучыўся адмыслова лоск на падлозі наводзіць і дываны выбіваць да апошняй пылінкі, паспяваючы прытым перамыць посуд, бульбы начысціць і яшчэ, у чарзе пастаяўшы, у хату купіць што трэба.

Трэзвядумская ж не ачухалася нават, калі стала выдатным мастаком кулінарыі, спецыялістам па мысці рознай бялізны і не абы-якім знаўцам у галіне апекі над дзіцём. І ўсё гэта пасля працы...

Інтэлектуальна раслі яны, бо Галінка іхняя, як яны яе пяшчотна называлі, тэлебачанне медзячы, усе газеты і журналы гартуючы, трымала іх у курсе ўсіх падзей і навінак.

Вось вазьмі і раскусі, што ды як. Адгадай, дзе ўзяць і якую выбраць. Таму мы, міленькія, і вырашылі прымаць, якая надарыцца, і ў далейшым на шчасце адно толькі спадзявацца.

Дзяўчынка яна была маладзенькая яшчэ, прыгожая. З'явілася з адным чамаданчыкам, абы-як сваё багацце ўладкавала і адразу за работу так і ўзялася.

Я, вядома, каньчочку у гараж вынес. Настойка толькі ў буфеце на прыманку засталася...

Нянечка, аднак, увагі на яе зусім не звяртала.

Ды і мяне самога не заўважала амаль. Аж крыўдна. Я ж яшчэ, здаецца, не стары такі?

Ўсё толькі мыла, варыла, скрабла, чысціла, дзіцём займалася — быццам бы толькі ў гэтым і было ўсё яе прызванне.

Дзіўна, ведаеце, неяк... Звольнілі мы яе, зразумела.

Ну бо як жа інакш? З кім не раішся, каму не апішаш, той адразу выразна пальцам у лоб тьцне.

Дурны і той адразу заўважыць, што быццам яна нейкая, нянечка тая нашая, не такая, як усе — ненармальная, адным словам.

Дзе ж ты такую трымаць будзеш?

ХАЛАДЗІЛЬНІК З ФОКУСАМ

Я заўсёды, даражэнькія, люблю панаракаць на страшэнную нудоту сённяшняга механізаванага свету. Ну бо ва ўсіх, скажам, газавыя пліткі, і ўсе яны гараць. Ва ўсіх тэлевізары, і ў кожным, калі схочаш, праграму паглядзіш. Калі ў каго швейная машына, дык адразу вядома, што шыць будзе, а калі халадзільнік, дык будзе марозіць.

Усё штодзённае, ва ўсіх аднолькавае, вытантанае, наперад запланаванае, — адным словам — нудота.

І вось аднойчы мне, ведаеце, пашанцавала. Зусім выпадкова мне прыйшлося прыдбаць механічную прыладу з выразнай індывідуальнасцю. Халадзільнік — але не звычайны, а халадзільнік-цуд, халадзільнік—мару кожнага сучаснага інтэлектуала.

Купляючы гэту бляшаную скрыню, я і не думаў нават, на якую вышыню ў таварыскіх адносінах я, дзякуючы яму, уздымуся.

Ну што ж, купіў я яе, прывалок дахаты, уключыў куды і як трэба, а мае жонкі як не было, так і няма. Пабег я па Перхацінскага — трэба ж каму-кольвек новым набыткам пахваліцца!

Па дарозе, вядома, прыхапілі паўлітра, піва бутэлек пару. На стол, зразумела, чаркі, а піва ў халадзільнік—няхай стыгне. Чокнуліся мы раз і другі, калі раптам штосьці як не стрэлье!

Трэснуў я кулаком у спіну Перхацінскага, які з перапуду селядцом папярхнуўся, і хутчэй да піва лезу: — няхай пап'е, бедны. Калі гляджу, а з усіх бутэлек капсулі паадскаквалі, і піва, замест стынуць, спакойненька сабе кіпіць-булькае. А тут, як на злосць, яшчэ званок у дзверы, Хітрынскі ўвальваецца, пранюхаў, падла, што ёсць да чаго прысесці. І раптам мне прыйшла ў галаву ідэя.

— Ведаеце што, — кажу, —халоднае піва гэта паскудна, усе так п'юць, даўно гэта выйшла з моды. А ці вы калі грэтае, з цукрам і яечным жаўткам каштавалі?

І адразу мяшаю, боўтаю — рагую сітуацыю. Бачу, пасмакавала.

Так і пачалося. Калі мы на другі дзень пачаставалі Цікавінскіх крутымі яйкамі проста з халадзільніка, пайшлі чуткі па ўсім горадзе. Ад гасцей адбою не было.

Зайздрасцінскія зваліся якраз падчас чарговага рамонту. Ну, бо трэба вам ведаць, што цаца наша была на гарантыі, і майстры да нас шгодзень акуратна наведваліся.

— Ну, цяпер, пэўна, будзе марозіць,— яхідна заўважыла Зайздрасцінская.

— Можа і так, — гавару скромна і запіхаю ў бляшанае нутро кілаграм селядцоў.

І ўявіце сабе, не мінула яшчэ паўгадзіны, калі бачым, а па ўсёй кватэры сівенькі дымок сцелецца. Я за дзверку, вокны насцеж, а пасля проста на стол свежую вэнджаную рыбку! Фурор, адным словам.

Альбо Бывальская, скажам, тая з сынкам Ёзікам да нас прыйшла. Яе, вядома, нічым не здзівіш. Усюды была — усё бачыла.

— Дайце я, — кажа, — у вашым халадзільніку малако скіпячу малому, чула, што ён грэе адмыслова.

Ну што ж, калі ласка. Яна па тое малако, а дзверкі ні з месца. Тузанула мацней, а тут дзіва. Адзін лёд наўкруг — ручка толькі ад каструлькі тае тырчыць. Аслупянела баба!

А я, каструльку тую сякерай вырубайшы, марожаным малочным малога частую, падвойную порцыю яму на талерку— а ў сэрцы ўсё аж спявае.

Хутка чуткі пра арыгінальнасць, незвычайнасць нашага быту дайшлі аж да Варшавы. Прыязджалі журналісты, з'явілася і тэлебачанне. На сходах, мітынгах і ў друку мяне не называлі іначай, як „наш агульнавядомы”...

І ўсё сапсавала мая жонка. А шчыра кажучы, дзядзька яе, Кандрат, які з вёскі прыехаў.

— Што, — гаворыць, — халадзільнік? А які ж ёлуп у такім выпадку на гарантыю ўглядаецца? Тут пакуль красуля разы два не рыкне, толку не будзе.

— Якая зноў красуля?

— А звычайная, з банка, соценька чырвоная.

Паслухалася, на маю бяду, дурная баба. З той пары, што я б не паклаў у халадзільнік, той звычайна марозіць. Зусім звычайна, як ува ўсіх людзей, на ўсім свеце. Ніхто больш не цікавіцца намі — ізноў мы ў шэрым натоўпе расталі.

А жонка яшчэ цешыцца!

Вядома, мяшчанка!

ТРЭБА ДУМАЦЬ

Шлюбнай жонцы ніколі ні ў чым не адмаўляй — вучаць законы сямейнай стратэгіі; глядзі толькі, каб і табе на карысць гэта выходзіла.

Мая ўзяла і ўперлася, каб неадкладна на нейкія азёры ехаць. Пазагараць, рыбку павудзіць — паадпачываць, адным словам. Не глядзіць, што ў мяне, як на злосць, работы па горла назбіралася, на добрых два тыдні хопіць.

Пасля б — чаму не, сам з ахвотаю паеду. Але яна сваё: цяпер, і гутаркі ніякай бьць не можа.

— Ну, добра ўжо, — гавару, — золатка ты маё, няхай па-твойму будзе. — Толькі што ж ты, зязюленька мая бедная, на сябе надзенеш? Ну, бо тое, што шафа ад шматак па ўсіх швах трашчыць, не лічыцца. Кабеце апрацацца — з модаю ў нагу ісці, вядома.

Апусціла, гляджу, галаву ненаглядная мая, проста душою абмякла. А я ў горад, мігам туды і назад. і расцілаю, што вы падумаеце, кавалак тканіны. Хоць ты з яе сукенку, хоць ты нагавіцы, хоць ты што хочаш. Вялікія грошы ўваліў, прызнаюся. Бачу, жонка весялее.

— Ну, цяпер, — гавару, — коцік, за справу. З суседкамі парайся, краўчыху падшукай, дзе чаго дакупі, адна, дзве прымеркі, і ўжо мы па-а-а-е-халі! А я тым часам за сваю работу буду брацца. Хоць і неахвота выезд адкладаць, але з табою, бачыш, затрымка.

Так яно і было. Два дні я спакойна працаваў, пакуль яна ўсе журналы агледзела, з суседкамі параілася і адпаведны фасон выбрала. На трэці дзень, запыхканая, прыбега, твар ззяе, у руках новыя туфелькі. А я хоць бы што.

— Цудоўныя, — кажу. — Адразу абувай, пашукай адпаведную падшэўку, бяры тканіну і да краўчыхі, і ўсё. — А сам бяруся за работу.

Цэлыя тры дні было спакою. Ну, бо то колер не такі, то якасць, то я адраю, бо, на мой погляд, не падыходзіць...

Пасля мы, разам ужо, санадлі выгадныя любай маёй куплялі. У туфельках новых бегаючы, мазалі, бачыце, панацірала.

Так што ізноў — цішыня. Я сабе працую, а жонка ціхенька войкае і ногі ў цёплай вадзе мочыць. А пакуль ногі загаіліся, то я што трэба і зрабіў.

Ну, цяпер, сэрцайка маё, і паехаць можам.

— А тканіна, а краўчыха? — пытае.

— Э там, — гавару. — З тваёю фігураю, з тваім выглядам, яшчэ сабе будзеш драбязою галоўку марочыць? Шчыра кажучы, табе ў тых старых нагавіцах і ў зялёным швэдры заўсёды найлепей было. Памятаеш, мы ў горы ездзілі, то табе больш дваццаці ніхто не даваў? Па-мойму ты ад таго часу выразна памаладзела.

— Немагчыма? Сапраўды?

— А як! Клянуся! Зусім так, як і я.

— А матэрыял на сукенку?

— А што — матэрыял? Каб бяды большай не было. Між намі кажучы, эластыкі гэтыя ўжо з моды выходзяць. Так што ты найлепейпрадай яго Перавярцінскай — яна, здаецца, пытала. Заадно і туфелькі тыя збудзеш, бо нага ў вас аднолькавая, а там далей відно будзе.

Так і зрабілі. А тады за клункі, за вудачкі — і гайда на тыя азёры! Загарэлі, падурэлі, адпачылі, як мала калі.

Так што, самі бачыце, галоўнае — шлюбнай сваёй ніколі і ні ў чым не адмаўляць!

— АЛО, МАНЯ, — ГАВОРЬЦЬ ГАНЯ

Не паверьце, любенькія, ліха яго ведае, што гэта сёння на свеце творьцца.

Разбэсціўся, скажу вам, народ. Усе пруща некуды, дабіваюцца нечааг!

Калісь, памятаю, найскрамнейшага ўрадніка спаткаўшы, селянін хуценька шапку здымаў і, у кулаку тую сціснуўшы, стаяў пакорна, галаву пахіліўшы, пакуль начальства міма не прайшло.

А цяпер проста сумлення не маюць! Мовы няма, каб далі якой паненцы ў бюро манікюр зрабіць, каву выпіць спакойна ці журнальчык з модамі, скажам, пагартаць з гадзінку.

Лезуць з нейкімі сваімі справамі, паперьнамі.

Сам я быў нядаўна сведкам. Заходжу, ведаеце, у гміну, а дзень кірмашны, так што перад сакратарыятам ужо чарга стаіць.

Сакратарка тым часам, свядомая павагі сваёй пасады і адказнасці сваёй працы, нават і не думае звяртаць увагу на ўсялякую там чалавечую драбязу. Адразу кідаецца ў вочы, што яна сюды дзеля вышэйшых ідэйных мэт пастаўлена. Цераз прыадчыненныя дзверы відаць увесь амаль містычны цырыманіял яе заняткаў.

То ў люстэрка зірне — ці лінія броваў адпаведна падкрэслена і пульхныя губкі колеру не страцілі. То грэбенем, бы вяслом па хвалі, па валасах праедзе. Паперы з аднаго стала на другі перакладзе. Выпешчанымі пальчыкамі шклянкі ператрэ, каву заварыць і панясе куды трэба. Урэшце за тэлефон узялася.

— Ало! Ало! Маня? Тут Ганя. Што там у цябе, золатка, новенькага? Наведвальнікі галаву марочаць? Не бядуй! І ў нас іх тут з паўкалідора. Нічога. Не заплеснеюць, пастаяўшы — сабака іх нюхаў, паразітаў надаедлівых. Ало! Ало! Што ў нас? Паняцця не маеш, навін колькі!

Перш за ўсё - Валька Круцінская, ведаеш, рудая тая. Так. Так. З задам тоўстым. Замуж выходзіць. Што? Не, не. Не за Толіка. Той яе даўно раскусіў. За беластоцкага нейкага. П'яніца, кажуць, добры.

Пэўна. Пэўна. Для яе гэта шчасце. Так, так. На чаргу запісаліся... Тут дзядзька адзін, чалавек ужо старэйшы, не сцярпеў, галаву ў пакой прасунуў. Узмаліўся:

— Любенькая! Приміце ж вы ўрэшце мае паперы. Колькі мне тут яшчэ калом тырчаць пад дзвярыма? Чаго добрага, яшчэ карэнні запусчу—урасту ў падлогу. Змілуйцеся, приміце, калі ласка.

Тая глянула на яго гідліва, бы на жабу якую, тэлефонную трубку рукой засланіла.

— Вы гэта куды? — пытаецца. — Тут вам што — кірмаш, ці дзяржаўная ўстанова? Пачакайце спакойна, пакуль не паклічуць. Бачыце — наперла, лезе адзін з друпім, як у хлеў, не прымерваючы; парадку не ведаюць!

Ало! Ало! Маня? На чым я скончыла? Пагаварыць, бачыце, не даюць нават. Так. Так. Разумею. Ага...

А Пасвісцінская, ведаеш, тая худая, з першага пакоя, „бананавую“ спадніцу па самыя пяты купіла. Як што? Круціць задам, бы млынком — цешыцца, малпа, што крывыя ногі засланіла...

Дзядзька тым часам, той самы, ізноў у сакратарыят улез.

— Ну перастань жа ты,— кажа,— дачушка, балбатаць урэшце! А юдзі чакаюць, я яна тут сабе, бачыце, ляп і ляп, зусім, як тая цёлка хвостом, мух адганяючы. Капіцу збожжа баба змалаціла б, калі б ёй хтоцэп да языка прывязаў!

Ой і пачалося, браткі, пачалося! Дзеўка енчыць, дзядзька кулаком па стале б'е, пугу з-за халявы даставаць пачынае!..

— Не дзеля вашай,— крычыць,— прыемнасці існуюць канторы, тэлефоны! Затое вам, шэльмы, плацяць, каб грамадзянін мог хутка і без ніякай валакіты свае справы аформіць!

Жах, адным словам. Уцёк я адтуль, не аглядаючыся.

А вы самі падумайце: ці ж не нахабства гэта патрабаваць, каб панкі ў канторы наведвальніка чалавекам лічылі і ягоны час шанавалі? Няўжо ж і сапраўды ўсе ўстановы дзеля выгады звычайных грамадзян існуюць?

Т-а-а-к. Выразна разбэсціўся народ, міленькія. Пачаў, як бачыце, свайго дамагацца!..

ПАНКІ І ПАНЕЧКІ

Даўно ўжо, міленькія мае, мінулі часы Вялікай Рэвалюцыі. — Бі яму морду, акулярніку, інтэлігенту паршываму, — разлягалася тады часценька на вуліцах.

Сёння ў інтэлігенты ўсе так і пруща. Хто навукаю, працаю, удасканаленнем самога сябе, а хто проста, локця,

кулакоў не шкадуючы, уціскаецца цераз усялякія шчылінкі, крывыя сцежкі-дарожкі, — вядома, лягчэй.

Большасці чамусьці здаецца, што ўжо адна адукацыя, адзін, так сказаць, дыплом-паперка ў руцэ дае права лічыць сябе чалавекам інтэлігентным. Іншыя атаясамліваюць гэтае паняцце з моднай вопраткай, прыгожай кватэрай, уласным аўтамабілем — з адпаведным узроўнем жыцця, значыцца. Нямала і такіх, урэшце, якія лічаць, што калі ўмеюць, адтапырыўшы мезенец, каву гадзінамі сёрбаць, папяросны дым кругамі пускаць і вывучылі на памяць жменю-другую малазразумелых слоў з Малой энцыклапедыі, то ўжо бога за бараду схапілі!

Колькі мне не даводзілася спатыкаць людзей сапраўды вартасных, пісьменнікаў, прафесараў, выдагных спецыялістаў, цэнных рабочых, — ніводзін з іх ніколі не падкрэсліваў сваёй важнасці, не цураўся басаногага часта дзяцінства.

Наадварот. Адзін з маіх сяброў, напрыклад, вядомая ў навуковых колах асоба, часценька ўспамінае, як гэта ён калісьці на выгане за вёскаю авечак пасвіў, печаную ў попеле бульбу ўмінаў, а свет шырокі толькі ў марах бачыў...

А вунь недавучкі ўсялякія, тыя якраз, што нічым пахваліцца не когуць, тыя зусім іначай... Пяткі яшчэ ў гнаі, як кажуць, а носа ўжо кулаком не дастанеш.

Вучыў, успамінаюць у маёй вёсцы, калісь пры цары яшчэ адзін селянін сына ў гімназіі. Ого, браткі! Тады гэта не абы-якая справа была і не абы-якія кошты! Ва ўсім сабе адмаўляць трэба было, каб дзіцятка любілае магло, як гаварылі, у людзі прабівацца.

І вось сыночак, гордасць бацькава, сонейка маміна, на Коляды з тых далёкіх школаў вярнуцца мае.

Нацягнуў тага валёнкі, кажух на плечы накінуў, упрог гнядую ў сенам вылажаныя сані і паехаў да чыгункі, дарагога гасця спатыкаць.

А як жа — прыбыў. Выходзіць з цягніка паўпанак малады ва ўсёй красе, гімназістаў тады форма абавязвала — гузікі на шынялі пабліскваюць, чуб бялявы фуражкай з лакавым казырком прыкрыты.

Ад радасці стары аж праслязіўся. У абдымкі схапіў першароднага. У буфет за руку пацягнуў.

— Хадзем, з дарогі, — кажа, — гарэлкі перакульнем па чарцы. Яно, ведаеш, на мароз вельмі добра. Сам, сыноч, вып'еш — мяне пачастуеш.

У буфеце ж тым часам кампанія што трэба. Купцы, ураднікі, ёсць некалькі паненак... Куды тут земляробу?

Наш гімназіст замяўся, на валёнкі, кажух бацькоўскі зірнуў, няёмка кашлянуў і заўстыдаўся.

— Вы возчыку майму, каб не замёрз, падайце чарку,— уголас папрасіў...

Дзядзька спачатку аслупянеў. Пераступіў з нагі на нагу. Пасля нашчадка згары ўніз аглянуў і за халявай пугу мацануў. Вусаты твар крывёй наліўся... Дык, значыць, возчык я табе, шчанюк? За тое, што ты маім потам, працай карыстаўся?

І пацягнуў... той пугай... раз, другі і трэці, пры ўсіх панах тых і паненках, патым мундзіры, па шынялі — у кут паляцела гімназічная шапка.

Вось каб сёння так... па тых, хто мову родную і тую ўжо забыўся!

ЯК ЗНАЙСЦІ ХУЛІГАНА?

Паклікаў мяне аднойчы галоўны рэдактар.

— Слухай, Валодзя,— кажа,— чуў я, што ты застрахаваны ад смерці і няшчасных выпадкаў. Праўда гэта?

— Так,— кажу.— Абставіны прымусілі. Пакуль мы яшчэ адны з жонкаю жылі, можна было з бядою абысціся, хоць яна ў мяне і здаровая баба. Цяпер да нас аднак цешча жыць прыехала, так што іншага выхаду мне не было.

Галоўны чамусьці ўцешыўся.

— Золатка маё,— кажа і абдымае мяне за плечы.— Ты мне якраз патрэбны. Паедзеш, даражэнькі мой, у камандзіроўку. Хулігана ты калі блізка бачыў?

— Не,— кажу.— Не даводзілася.

— Ну, гэта глупства. Неяк разбярэшся. Вось што! Паедзеш у вёску і напішаш артыкул аб барацьбе шырокага насельніцтва з хуліганствам.

Мне аж дух заперла.

— Даруйце,— з прыемнасцю паехаў бы. Здароўе, аднак, не дазваляе. Сям'я адбірае ўсе сілы. З мяне адной жонкі хапіла б, а тут яшчэ і цешча! Паслалі б лепш рэдактара судовай хронікі.

— Не выкручвайся, не выкручвайся. У тым вось і справа, што табе траціць няма чаго, аў рэдактара судовай хронікі трое малых дзетак. і апрача гэтага — з усіх працаўнікоў рэдакцыі адзін ты застрахаваны.

— Дык я ж,— кажу,— застрахаваўся толькі дзеля прынцыпу. Калі б са мною што здарылася, дык скарыстаю са страхоўкі не я, а жонка.

Тут галоўны раптам стаўся сур'ёзным.

— А ты, Валодзя, пра такую штуку, як скарачэнне штатаў чуў?— кажа.— Ну дыкя табе магу ў вушка шапнуць, што і ў нас каго-некага прыйдзецца звольніць. Ну, як? Паедзеш?

— Што ж рабіць, прыйдзецца паехаць.

— Ну, вось! Адразу так трэба было. Бачыш, па-добраму дамовіліся.

Галоўны выразна павесялеў і адпусціў мяне на гэты дзень з працы, каб я мог падрыхтавацца да дарогі.

Да цягніка мяне праводзілі ўсёй рэдакцыяй. Сябры ў складчыну букет белых хрызантэмаў купілі, а галоўны доўга трос мне руку і гаварыў нешта пра ахвяру дзеля агульнага добра ці штосьці накшталт гэтага

Запанаваў я сабе, што заеду спачатку ў знаёмую мне вёску Гаркавічы. Можа якраз якога хулігана сустрэну, а мо нават барацьбу з ім мне прасачыць удасца? Хуліганаў я ведаў толькі з газет і фільмаў. Распазнаць гэта стварэнне, кажуць, вельмі проста: валасы ў яго нястрыжаныя, само бруднае, адно вока абавязкова падбітае, увесь час, паклаўшы рукі ў кішэні, па вуліцы ходзіць — шукае каму б гэта морду пабіць, жыве сярод людзей і да іх крыху падобнае — сляпы распазнаў бы такога.

Глянуў я на сваіх спадарожнікаў. Не! Быццам бы хуліганаў няма. Ля мяне сядзіць жанчына ў гадах з дзяўчынкаю, мабыць, унучкаю. Пры акне чацвёрта добра апранутых маладых людзей у карты іграюць, папяросы кураць. Усе людзі, як людзі. Ну, думаю, навязалі мне заданне! Хуліганы ў сённяшні час — жывёла пэўна ўжо рэдкая, быццам тыя зубры. Калі б іх хоць у якім-небудзь запаведніку зачынілі! Калі нельга ў Белавежскай пушчы, дык хоць у якой іншай. Вядома было б, дзе іх шукаць, а так — паспрабуй іх знайдзі!

Раптам мая суседка звярнулася да рэшты спадарожнікаў:

— Можа б вы,— кажа,— сябры, у купэ курыць перасталі? Бачыце ж, што дзіця малое сядзіць, і акрамя таго, гэта ж купэ для некурачых.

Тут і пачалося!

— Зачыні, цётка, зяпу,— грывнуў адзін з іграючых у карты.— Не маеш дзе ўсадзіць нос, дык прышчамі дзвярыма,— параіў другі. — Не падабаецца, дык калідор свабодны,— кажа трэці і ўсе пачынаюць рагатаць.

Тут я не вытрымаў і ўмяшаўся:

— Калі вам,— кажу,— звяртаюць увагу, маладыя людзі, дык трэба слухаць, а не насміхацца. Жанчына праўду кажа.

— А ты — хто такі?— спытаўся адзін з іх.— Прадстаўнік Лігі жанчын?

І ўсе зноў зарагаталі.

Я раззлаваўся не на жаргты.

— Ну,— кажу,— зараз прыдзе праваднік, дык ён вам пакажа! Што было потым, добра не памятаю. Хтосьці мяне трэснуў па шыі.

Хтосьці бухнуў кулаком пад бок, хтосьці даў у зубы. Шчасце, што цягнік затрымаўся якраз на маёй станцыі і я, як ракета, вылецеў на перон (у апошнюю хвіліну мяне яшчэ падштурхнулі каленам у зад). Падняўся я неяк, абмацаў рукі, ногі. Нічога. Цэлыя, быццам. Шыя толькі ные. Добры, думаю, пачатак. Каб гэта хоць хуліганы мне па шыі наклалі, было б паўбяды. Меў бы хоць пра што пісаць! А гэта, як на злосць, звычайныя людзі! Плюнуў і паплёўся ў Гаркавічы, да якіх ад станцыі тры кіламетры. Іду сабе памаленьку, шыю чухаю. Вось ужо да першых хат дайшоў.

Гляджу, бегае па вуліцы хлапчук, гадоў дванаццаць, з рагаткі птушак страляе.

— Ану, хадзі сюды,— клічу я яго.— Ты гэта што, робіш? Хочаш, каб я цябе за вушы выдраў? А ну, давай рагатку!

Тут тое чарцянё як ні разравецца на ўсё горла:

— Тага! Тага! Біць мяне хочуць!

Гляджу, выбег на вуліцу нейкі чалавек з абломкам жэрдкі ў руцэ — такі сабе звычайны дзядзька. А я стаю і хлапчука за плячук трымаю. Падскочыў дзядзька да нас і адразу мяне за грудзі хапае:

— Ты што? Вырадак такі, сякі ды гэтакі?!— крычыць.— Над дзіцём здэкавацца надумаў?!

— Тага, ён мне і рагатку паламаць хацеў,— разроўся зноў хлапчук.

— Што? Цацкі дзецям ламаеш?— раз'юшыўся дзядзька.— Ну дык я цябе зараз!.. Тут ён апусціў жардзіну на маю патыліцу.

Ірвануўся я з яго рук і даў стракача ўздоўж вуліцы! Наўздагон мне паляцеў камень, пушчаны з рагаткі, і трапіў за вухам, набіваючы салідную гулю. Нягледзячы на боль, я пёр з усіх сіл, пакуль не ўбачыў на адной з хат надпіс „Солтыс“.

У солтыса былі госці. На стале красавалася бутэлька гарэлкі, стаяла талерка з нарэзаным скрылькамі салам і другая

— з гуркамі. Кругом сядзелі чалавек пару мужчын, добра ўжо падвыпіўшых, ды і сам гаспадар, які, вітаючыся са мною, ледзь не перакуліў вядро з вадою.

Я прадставіўся. Даведаўшыся, чаго я прыехаў, солтыс паглядзеў на мяне здзіўлена:

— У нас — хуліганы? Ніколі не было і, Бог дасць, што і далей не будзе! Вядома! Здараецца, што хтосьці каму морду паб'е ці шыбы ў вокнах дзе павыбіваюць або яблыкі каму абарвуць. Хуліганаў, аднак, у нас няма. Зроду мы іх не бачылі!

Я рашыў ісці напралом. Не вяртацца ж мне з пустымі рукамі ў рэдакцыю.

— Немагчыма, — кажу, — каб у такой вялікай вёсцы нават а днаго, хоць абы-якога хулігана не было! Вы што, газет не чытаеце? Выразна ж пішуць, што хуліганы ў вас ёсць і што з імі ўсюды змагаюцца?

Солтыс доўга чухаў патыліцу.

— Калі ў газетах так пішуць, дык, значыць, ёсць, — кажа, — там лепей ведаюць. Толькі як жа ж іх, чортавых дзяцей, выявіць? Бо змагацца з імі — гэта ўжо глупства. Гляньце толькі на нашага каваля. Ён сам траім дасць рады.

Тут ён паказаў пальцам на здаравеннага дзядзьку за сталом. — Ну, нічога. Можна супольнымі сіламі хоць аднаго хулігана знойдзем, — заявіў ён нарэшце. — А пакуль, вып'ем па кілішку. Выпілі.

— А можа б вам Сымоніхі сыноч падышоў. Ён жа ўсе шыбы ў ДOME культуры павыбіваў ды майму Васілю пашчэнку звярнуў, — нясмела азваўся адзін з гасцей.

— Ты што, ачмурэў? — абурана закрычалі іншыя. — З Сымоніхай сварыцца хочаш? Дзе ж ты тады, дурань, у безалкагольныя дні гарэлку купляць будзеш? Яна ж адна ў нас нелегальна ёю гандлюе!

Другі кандыдат не падышоў, бо яго бацька мае знаёмствы ў павеце. Трэці аказаўся сваяком аднаго з прысутных. Адным словам, бяда. Выпілі яшчэ пра чарцы.

— Знаеце вы што? — заявіў раптам хтосьці. — Давайце пройдземся па вёсцы. Мо якраз на кагосьці трапім.

Усе ахвотна згадзіліся і не паспеў я аглянуцца, як хата апусцела. Няма чаго чакаць, думаю, што ж з імі, п'янымі, гаварыць? Трэба вяртацца, а то чаго добрага, на цягнік спазнюся.

Не паспеў я выбрацца з вёскі, калі чую за плячыма: „ёсць! ёсць! Лаві яго, браткі! Лупцуй! Гэта той самы, што на дзяцей нападае!”

Тут на мяне накінулася чалавек з дзесяць, у тым ліку і вясковы каваль.

— Лупі! Лупі яго!— крычаў хтосьці.— Лупі, каб іншым адхацелася! Каб ведалі, што няма хуліганам месца ў нашай вёсцы!

Я памалу пачынаў траціць прытомнасць. Быццам бы з таго свету чуў я яшчэ голас солтыса, які прыгаварваў:

—Так яго, міленькага! Такяго, родненькага! Садані пад дыхалаі Няхай улады пераканаюцца, што мы ў курсе спраў і што ўмеем праводзіць актыўную барацьбу з хуліганствам!

— Ой, маманькі!— крыкнуў раптам хтосьці.— Гэта ж наш рэдактар!

Тут я страціў прытомнасць.

Ачунаў я ў гарадской бальніцы, дзе мне прыйшлося праляжаць дзён дзесяць. У рэдакцыі мяне сустрэлі варожа. За спіною шапталі:

— Хуліган. На дзяцей кідаецца.

Галоўны, буркнуўшы пад носам, што ён чагосьці такога па мне не спадзяваўся, загадаў мне па прычыне браку іншых хуліганаў напісаць артыкул аб сабе самім і прыгразіў, што ў рэдакцыі ён хуліганства не сцерпіць.

Адна страхавая каса мяне зразумела і выплаціла чатыры тысячы кампенсацыі.

Суцяшае мяне толькі тое, што з таго часу цешча стала больш людскаю. Бывае, падыдзе, пагладзіць мяне па галаве і кажа:

— Вось падлечышся, зяценьку мой любы. З'ездзіш яшчэ раз у камандзіроўку, страхавая каса ізноў заплаціць, і хопіць нам грошыкаў на новы тэлевізар...

ЯК ЧЭРЦІ СВІНЕЙ У БАЛОТА ЗАЦЯГНУЛІ

Ціха вечарам у вёсцы. Сонца ўжо схавалася за горкаю. Жывёла даўно прыгнана з пашы. А на дварэ цёпла, прыемна, хоць цэлую ноч сядзі перад хагаю. Сабраліся дзеці каля дзядзькі Рыгора і давай прасіць:

— Дзядзенька, дзядзенька, раскажы, як гэта табе чэрці свіней у балота зацягнулі.

— Самі вы чарцяняты,— буркнуў Рыгор.— Вы лепш скажыце, хто гэта мне ўсе яблыкі паабрываў.

— А вы, дзядзенька, не маніце,— уступіўся за ўсю кампанію Рыгораў пляменнік Валодзя.— Зусім не ўсе, мы вам яшчэ добрую палову пакінулі.

— Ну, я вас тут усіх зараз!

— Дзядзенька, нельга так,— запішчалі дзеці.— Вы ж асвету тармозіце. Мы ж гэта не так сабе, а для добра навукі. — А гэта што зноў за навіна?— у Рыгора аж вусы падняліся ўтару.

— А так, дзядзенька,— пачаў Славiк.— Усе ж ведаюць, што вы нейкія новыя віды разводзіце, і што яблыкі ў вас — проста дзіва. Вось мы і рашылі па-навуковаму і планава завесці ў сваіх садах вартасныя яблыкі. Ну і ў першую чаргу нам трэба ж было пераканацца, якія там у вас больш смачныя, гэта, значыць, больш вартасныя.

— Ох вы, гарэзы, працаўнікі навуковыя! Навуку ж галавою, а не жывагом асільваць трэба! Ну, нічога. На гэты раз прабачу. А цяпер сядайце. Раскажу, як я ў пана свіней пасвіў. Толькі глядзіце, каб у мой сад больш не лазілі.

Даўно гэта было. Быў я тады маладым хлапцом. Захацелася мне жаніцца. А дзяўчына ў мяне была — проста мара. Доўгія косы, вочы, як васількі сінія, а сама стройная, як бярозка ў полі. Ну, вы ж жонку маю, цётку Алесю, усе ведаеце. Цяпер гэта яна з гадамі крыху пахілілася, але ў той час ва ўсёй акрузе другой такой не было. А цяпер і зусім ужо няма дзяўчат такіх — нядужая нейкая моладзь пайшла. Ну — на чым я там скончыў? Ага! Вось і спатрэбіліся мне грошы на вяселле. Кінуўся я туды-сюды — няма скуль іх узяць. Трэба было да пана ў парабкі наймацца. А пан у нас быў скупы-скупы. Працавалі мы ў яго з раніцы да вечара, а грошай зараблялі столькі, што кот наплакаў. Бачу, што такім спосабам я да смерці на вяселле грошай не назбіраю і пачаў думаць, як тут пана абмануць. Ну што ж, пасу панаву жывёлу. З аднаго боку балота, з другога — дарога. Гляджу, гоняць па дарозе гандляры жывёлу ў мястэчка. Затрымаліся побач са мною. Пытаюцца, мо свіней ім прадам. Пачухаў я патыліцу і раптам прыйшла мне ў галаву думка. Добра,— кажу,— прадам, толькі без хвастоў. А ім што з хвастоў — яны ж жывёлу на мяса куплялі. Узяў я ад гандляроў грошы, паадрэзваў свінням хвосцікі. Гандляры пайшлі, а я тым часам хуценька залез у багну, панатыкаў іх то там, то сям па балоце і бягом да пана. Паночку!— крычу здалёк.— Бяда, бяда страшэнная здарылася. Чэрці,— кажу,— рагатыя з балота павылазілі, жалезнымі віламі свіней нашых у трыснёг загналі і тыя, бедненькія, усе патапіліся, толькі хвосцікі тырчаць!

Усхапіўся пан і бягом на балота. Адразу так і злавіў за адзін хвосцік. Крычу яму: асцярожна, бо можа адарвацца. Дзе там. Тузануў і хвост у яго ў руках застаўся. Таргануў за другі — тое ж самае. Так і ўсе хвасты павыцягваў. Лаяўся пан доўга і

сярдзіта, але што ж парадзіш супроць нячыстай сілы? Пайшла чутка аб гэтым здарэнні па ваколіцы. Да сённяшняга дня людзі тую багну здалёк абмінаюць — чарцей баяцца. А нам з Алесяй грошай на багатае вяселе хапіла. Дзядзька Рыгор закончыў, устаў з лаўкі і, смеючыся, дадаў:

— А вам што? Свіней пасвіць вам не трэба, у школу ходзіце, у суседскіх садах навуковаю працаю займаецеся — чарцяняты. Ну! Бягом спаць!

З апавяданняў старога сабакі Тарзана: ОЙ ТЫ, ДОЛЯ МАЯ...

Цяжка, сябры, нашаму брату. Ніхто нас, сабак, не разумее. Вы, людзі, усё толькі нейкай спажывы, карысці шукаеце. Самім вам шчасця няма, а на шчасце іншых сягаеце.

Ой, разлаваўся я сёння! Яшчэ цяпер зубы свярбяць. Падумаўце самі: ляжу я сабе пасля сніданку каля буды. На сонейку грэюся. Час ад часу цап — і блыху злаўлю (на "азатокс" спялягай, а сам не пазяхай). Характвом прыроды захапляюся. А трэба вам ведаць, што прыгажэйшага кутка, чым мой гародчык, які цягнецца рознакаляровай істужкай уздоўж усяго панадворка, ва ўсім наваколлі не знойдзеш. Якіх толькі няма ў ім кветак! Густыя кусты вярцінь: белых, жоўтых, аранжавых, чырвоных. Сярод іх сям-там задзіраюць носікі ганарыстыя лілеі. Побач калышуща цудоўныя званочки на каласах гладыёлусаў. Маняць чмялёў какетлівыя ружы. На высокіх сцяблах згусткамі крыві запякліся мальвы. Званец разяўляе ляпу да працавітых пчолак. І ўсё гэта нашпігавана, бы кавалачкамі сала, пахучым табачком. Прысыпана, бы макам, мацейкай. А дзе яшчэ засталася якая-небудзь свабодная шчылінка, туды пнецца непаседа — духмяны гарошак. Адным словам — мара. Не памяняў бы я, сябры, гэтага характа на ўсе каўбасы, якія гаспадыня зробіць з нашага парсюка Перчыка! Я ганаруся сваім агародчыкам і сцерагу яго. Вы думаеце, што гэта лёгка? Трэба зырка сачыць, каб куры сюды не залезлі. Праганяць вераб'ёў. Два разы ў дзень ваяваць з суседскімі каровамі. Лавіць за хвост ката Мурзу (дзея прынцыпу, бо шкоды ён не робіць). „Апекавацца" нашым суседам. О! Сябры, з нашым суседам трэба асцярожна. Тут патрэбны дыпламатычны падыход. Наш сусед — гэта ў раёне „фігура". Яго нельга вось так сабе лап-цап і за лытку! Ідзе ён сабе, бывала, паўз плот, а я спакойненька побач з ім. Раптам,

быццам нехаця, яго рука пачынае цягнуцца куды не трэба. Вы думаеце, я загаўкаю? О не, сябры. Толькі сабака ўмее быць сапраўдным дыпламатам. Я забягаю ўперад, вышчэрваю ўсе зубы, як на рэкламе зубной пасты, і пазіраю на яго так, быццам мяне пару дзён не кармілі (гэта мне няцяжка прыходзіцца, бо ён даволі тоўсты). Калі і гэта не памагае, я пачынаю аблізвацца. І ведаеце? Ён адразу знойдзе сваім рукам месца і паважна крочыць далей. Бачыце, колькі з гэтым работы?

І вось, заходзіць сёння на панадворак нейкі валацуга. Каб на яго ўсе мае блохі пералезлі! Каб ён у зайца перамяніўся і папаўся мне ў зубы! Заходзіць і пачынае марочыць галаву маёй гаспадыні.

— Ці не шкада вам,— кажа,— Пятроўна, на гэтакім кавалку зямлі нейкае зямле разводзіць?

Гэта ён пра мае кветкі!

— Ці не лепш вам было б,— кажа,— бульбу тут пасадзіць? Добрых пару мяхоў для парсюка накапалі б.

Мне быццам бы хто хвост прышчаміў. Вось, думаю, зусім як суседскі Бобік, якому тое ж самае задраць ножку пад кустом крапівы, што пад пахучай ружай! А той ізноў сваё пачынае: — Дурным трэба быць, каб гэтакі агарод пад кветкамі марнаваць, — кажа.

Тут мне ўся дыпламатыя з галавы выветрылася, няхай ёю каты займаюцца! Што?! Гэткай прыгажосці дзеля нейкай бульбы выракацца? Буду бараніць яе да апошняга зуба. І кінуўся я ў атаку!

Гэты бой я, сябры, выйграў. Нават трафей — кусок нагавіцы — у мяне ў зубах застаўся. Баюся, аднак, каб больш гэтакіх „разумных“ не знайшлося. Усім дурням я сам, сябры, на жаль, не дам рады.

Вррр, гаў-гаў-гаў!

ЯК МЫ АРГАНІЗАВАЛІСЯ

Задумаў я, сябры, аднойчы сарганізаваць усю хатнюю жывёлу на нашым панадворку. Ці ж мы, падумаў я, горшыя за людзей? Сказана — зроблена. Вось мы і сабраліся ўсе ў апартаменты нашага парсюка Перчыка, у хляве, значыцца, на нараду.

— Сябры!— пачаў я.— Усе вы бачыце, што нашыя ўлады, гаспадар з гаспадыняй, значыцца, робяць што толькі могуць,

каб падняць свой, а разумеецца і наш, жыццёвы ўзровень. Мы ўсе, як свядомыя жыхары нашага панадворка, абавязаны памагаць ім у гэтым. А што мы робім? Паглядзіце самі. Мышэй, пацукоў развялося столькі, што жах! Не толькі ў кладоўку, але ў маю ўласную міску нават залазяць. А што робіць кот Мурза? Спіць, сябры, на ганку або сёрбае малако з міскі. У найлепшым выпадку— мурлыкае сабе нешта пад носам. Ці ж на тое яго выгадавалі? Ці ж на тое яго столькі часу вучылі?

Тут Мурза ўскочыў на ногі, выгнуў хрыбет дугою і мяўкануў на ўвесь голас:

— Ты,— кажа,— Тарзан, чаго да мяне прычапіўся? Тое, што я па прафесіі "мышалоў", не мае ніякага значэння. Па штату я лічуся нянькаю гаспадарскага ўнучка, Міхаські. Маім абавязкам спяваць яму калыханкі, каб заснуў хугчэй. А з гэтым я спраўляюся добра.

— Ты што, здурэў?— кажу я.— А хто ж мышэй лавіць будзе?

— А мне якая справа,— кажа гэты нахабнік.— А ці ж кіраўнік нашае "Гасподы" цікавіцца сельскай гаспадаркай? А ён жа ж па прафесіі аграном і даўжэй за мяне вучыўся.

Вось куды, хітрун, загнуў! Справа, бачыце, утым, што наш Г К Х Ж (Грамадскі калектыў хатняй жывёлы) — арганізацыя маладая. Свайго вопыту мы яшчэ не маем і таму нам прыходзіцца асноўваць сваю работу на дасягненнях старэйшых сяброў, людзей, значыць. Загнаў нас хітры кот у тупік. Што ж нам рабіць засталася?

Прышлося нам, сябры, даверыць справу мышэй пеўню Пеці. Яго папярэдняя працаю, кукарэканнем, прыказалі заняцца мне. Штат стоража і маё месца ля будкі заняла карова Яргіня, а даваць малако забавязалі старога казла Мітрафана. Адзін Перчык застаўся на старой пасадзе. Аднагалосна прынята рашэнне, што ён мае як найбольш есці, хугчэй сыцець і што тут многа гаварыць — рыхтавацца на каўбасу. Перчык, ведаеце, спачатку, пачаў нават бунтавацца.

— Вы што,— кажа,— здурэлі? Хочаце, каб я ўласную смерць прыспяшаў?

Тут голас узяў кот Мурза. Ён у гэтакіх справах у нас найлепш асвядомлены. Вядома! Усё каля вярхушкі, каля гаспадароў, значыць, круціцца.

— Ці ты, Перчык,— гаворыць ён,— ведаеш, якое шчасце на твой лёс выпала? Ці ты разумееш, якая гэта чэсць дзеля агульнага добра загінуць? Ты ж будзеш героем нашага панадворка! Табе ж абавязкова пасмяротна медаль прысвояць.

Пачуўшы гэта, Яргіня пакруціла рагатай галавою і зараўла са смеху.

— Му-у-у,— кажа.— Зусім як у людзей у нас выходзіць! Замест таго, каб усім салідна за працу брацца, усю адказнасць на аднаго "героя" скінулі. Дурня на медаль ловім?

Да Перчыка гэта, на шчасце, ужо не дайшло. Пачуўшы пра медаль, ён адразу сунуў лыч у карыта і самазадаволена зашамкаў. Ну і работа ў нас, браткі, пайшла!!!

Певень, растапырыўшы крылы, за мышамі ганяецца. Рады старацца, аднак дагэтуль яшчэ ніводнай злавіць не змог. Я, падпарадкоўваючыся калектыву, сумленна стараюся кукарэкаць. Што б я аднак не рабіў, на плот нават, бывае, ускочу і вочы па-птушынаму заплюшчваю, нічога ў мяне з гэтым не атрымліваецца. Мест кукарэкаць — выю. І ўсё. А халера тая, рагатая Яргіня, замест таго, каб хату вартаваць і пільна гаўкаць, усе кветкі ў гародчыку пааб'ядала. З казла ж, самі ведаеце, сколькі малака. Гэта аднак усё глупства. Галоўнае, што працуем мы арганізавана. Зусім як людзі. Хоць час ад часу я, ведаеце, пачынаю сумнявацца. А мо сапраўды гэтая арганізацыя працы павінна быць аснавана на іншых прынцыпах? Адзін Перчык адчувае сябе, як рыба ў вадзе. Сыцее і сыцее — пад нож даспявае. Праўда, я яго парою нават шкадую. Глянуўшы на яго, проста дзіву даешся, дзеля чаго ж людзі гэтак да "карыта" пруща.

Вррр, гаў-гаў-гаў!

ЯК РЫГОР ЧОРТА ВЫГАНЯЎ

Жыло калісьці ў нашай вёсцы двое суседзяў. Адзін багаты, Сцяпан, меў шмат зямлі і двое добрых коней. Другі, Рыгор, гаспадарыў на невялічкім загончыку, які яму дастаўся ў спадчыне па бацьку, ды і з тым ледзь спраўляўся.

Ці ж многа зробіш пры сляпой на адно вока старой кабыле? Вось яны і дагаварыліся, што Сцяпан пазычыць яму на пару дзён аднаго каня, а Рыгор за тое аддасць яму частку ўраджаю. Што ж, багатаму і певень яйкі зносіць!

Якраз здарылася нейкае свята. Ідзе Сцяпан з жонкаю ў царкву. Глядзіць, а Рыгор спрог яго каня са сваёю кабылаю, махае пугай і крычыць: "Но! Наперад, мае конікі!" Раззлаваўся Сцяпан, кінуўся да Рыгора.

— Што ты брэшаш, дурань!— кажа.— Якія гэта твае коні? Тут толькі адзін конь, ды і той мой, бо твая сляпая здыхляціна

больш да казы падобная! Пасмей мне яшчэ раз назваць коней сваімі, дык я тваю кабылу калом заб'ю!

Вяртаецца Сцяпан з царквы, а Рыгор ізноў крычыць: "Но! Наперад, мае конікі!"

Уначы Сцяпан залез у Рыгораў хлеў ды трэснуў па галаве калом яго старую кабылку. Тая ўпала і да раніцы здохла. Што засталася Рыгору? Сам у плуг не запражэцца. Здзёр ён скуру са сваёй старой памочніцы, высушыў, пашыў з яе мяшок, палажыў у яго лусту хлеба і пайшоў у свет шукаць шчасця.

Ішоў ён цэлы дзень цёмным лесам, аж пад вечар змучаны і галодны набрыў на адзінокі млын. Пастукаў у дзверы. Адчыніла яму млынарка.

— Дазвольце пераначацаць, — папрасіў Рыгор. — Хмары збіраюцца, дождж, мусіць, пойдзе, куды я адзін дзенуся, на ноч глядзячы?

— Мужа ў хаце няма. Паехаў у мястэчка за сваімі справамі, а я сама хворая, нават зварыць не маю сілы. Хочаш, лезь на печку, спі. Кута табе не шкадую, але накарміць не маю чым.

Ляжыць Рыгор на печцы, у жываце пуста, заснуць не можа. Раптам чуе за сцяною нейкія галасы. Заглянуў Рыгор цераз шчылінку між дошкамі і бачыць, што млынарка прымае нейкага госця. Абдымае яго, цалуе, садзіць за стол. А там аж гнецца ад усялякай ежы. Сярод халодных закусак красуецца печаная гусь, розныя пірагі, булчкі, гуркі салёныя. Нават салідны буталь гарэлкі апынуўся на стале.

— Сядай, еш, любенькі, не бойся,— запрашае млынарка. — Мужа няма і няхутка стары вернецца.

Пачалі яны есці, выпіваць. Аж раптам нехта стук-стук у дзверы! Млынарка, перапалоханая, ускочыла і пытаецца:

— Хто там?

— Гэта я, адчыняй, жонка!

— Муж вярнуўся,— спалохалася баба, схапіла госця за руку, вывела ў кухню і давай яго ў печку запіхаць. Запіхнула неяк сілаю, дзверы зачыніла, схапіла са стала гусь, засунула пад ложак, буталь з гарэлкаю пад падушку, пірагі і гуркі схавала ў шафу. Толькі тады адчыніла мужу, калі на стале адна бульба засталася.

Увайшоў млынар, прывітаўся:

— Давай есці, жонка,— кажа,— бо дужа прагаладаўся я з дарогі.

— Ой, бедная ж я бедная,— загаласіла баба.— Я ж хворая, без сіл і ў галаве ў мяне гудзе, і пад лыжачкай смокча, і спіну ломіць!.. Дзе мне, хвораі, яшчэ есці гатаваць? Адно

бульбу зварыла — бачыш, на стала стаіць. Схадзі ў склеп, кіслага малака вазьмі, вось і пад'ясі з бульбаю.

Сказаўшы гэта, баба застагнала ды палезла ў ложкак. Вяртаецца млынар са склепа, глянуў на печку — а там чалавек нейкі ляжыць. Выпытаўшы ў нашага Рыгора, хто ён такі, скуль узяўся і даведаўшыся, што той ад раніцы нічога не еў, запрасіў павячэраць разам.

— Даруйце, — кажа, — што вячэра скромная, адно бульба з кіслым малаком. Ведаеце, жонка захварэла. Бедная, не тое, што вячэру зварыць, а нават устаць з ложка сілы не мае.

Рыгора два разы запрашаць не трэба было. Селі яны за стол, з адной міскі бульбу ўплятаюць, запіваюць кіслым малаком. А мяшок свой скураны Рыгор пад стол паклаў. Піхнуў яго нагою раз і другі. Трэсь-трэсь — азвалася сухая скура. Рыгор хуценька схіліўся пад стол і зашаптаў:

— Цыц, цыц, нячыстая сіла, згінь, замоўкні!

— З кім гэта вы гутарыце? — пацікавіўся млынар.

Рыгор пачаў аднеквацца, выкручвацца, аж, нарэшце, кажа:

— Бачыце, сябра, тут справа незвычайная. Маю я мяшок цудоўны, сшыты са скуры старой ведзьмы, а ў мяшку тым сіла нячыстая, чорт, сакратар самога Сатаны сядзіць. Вось ён мне і розныя глупствы нашэптвае.

— Ну!? — здзівіўся млынар. — А што ён вам такога гаворыць?

— А, вось, кажа, для прыкладу, што пад ложкам печаная гусь стаіць.

— Ну, гэта брахня, — рассмяўся млынар, схіліўся пад ложкак і ад перапуду аж відэлец з рук выпусціў. Пад ложкам ляжала ва ўсёй красе, задраўшы ўверх ножкі, печаная гусь. Ачухаўшыся крыху, паставіў млынар гусь на стол.

— Хоць і чэрці, а прынеслі, — кажа, — усё ж гэта мяса!

Тут Рыгор зноў наступіў нагой на мяшок. Зноў затрашчала скура і зацікаўлены чартоўскімі штучкамі млынар даведаўся, што яго роднай жонцы пад падушку ўмудрыліся чэрці ўперці не абы-які буталь гарэлкі. Так Рыгор памаленьку піхаў нагою кабыліну скуру і ўмела тлумачыўшы яе трэсканне, выявіў і булкі, і іншую спажыву, нават салёныя гуркі, якія сам надта ж цаніў як закусць.

Пачалі яны есці ва ўсю, аж паясы трашчаць. Час ад часу па чарцы выпюць. А млынарка тым часам ні жывая, ні мёртвая ў ложку ляжыць і словам не азвецца.

Раптам пад Рыгораваю нагою скура зноў затрашчала. Рыгор нахіліўся, раптам выпучыў, быццам з перапалоху, вочы і замахаў рукамі: Цыц, цыц! Заткніся ты, сіла нячыстая, згінь, прападзі!

— А што ён там зноў новенькага знайшоў?— засмяўся падвыпіўшы млынар.— А мо яшчэ адну бутэлечку?

— Ой, не скажу, выбачайце, не магу сказаць! Страшныя рэчы чарцюга гаворыць!

Аказалася, што сапраўды здарылася бяда страшэнная! Не больш, не менш, толькі ў млынаравай печы сам Велзебуб — дваюрадны брат самога Сатаны — пасяліўся! Млынар збялеў. Страшна, хоць ты з хаты ўцякай. Прыклаў вуха да печкі, а там сапраўды нешта крэкча і варушыцца! З перапалоху ў млынара аж калені падагнуліся.

— Чалавеча добры,— кінуўся ён да Рыгора,— ратуй мяне, памажы! Што хочаш, табе дам!

Згадзіліся на дзве жмені золата. Загадаў Рыгор млынару ўзяць папругу і лупіць д'ябла, як толькі той пакажацца. Сам ён усе дзверы ў хаце насцеж паадчыняў, узяў качаргу, адчыніў печку ды як пырне! Тут і пачалося! У печы нешта дзіка зараўло і адтуль выскачыў, увесь у сажы, млынарчын госць. Млынар, пасінеўшымі з ляку вуснамі вышаптаў толькі: "У імя Айца і Сына" і сцебануў пачвару з усяго размаху папругаю па мяккім месцы. Завыла нячыстая сіла (млынар потым расказваў, што ў тую хвіліну ў хаце сераю запахла), і, пераварочваючы лаўкі, крэслы і хатні посуд, кінулася ў адчыненыя дзверы, трымаючыся абедзвюма рукамі за пабітае месца. Хутка і след яе прастыў.

Млынар прывёў да прытомнасці жонку, якая з уражання самлела, адразу выплаціў Рыгору дзве жмені золата ды яшчэ памяняў яго цудоўны мяшок з хітрым чорцікам на пару добрых коней і брычку. Невядома чаму, гледзячы на гэта, млынарка зноў самлела. Млынар кінуўся ратаваць жонку, а Рыгор, не чакаючы, пакуль тая зноў ачуняе, узмахнуў пугаю і паехаў далей у свет.

НОВАЯ КАЗКА

Нядаўна ў вядомы павет, у вядомае лясніцтва накіравалі новага ляснічага. Ваколіца прыгожая. Навокал лясы. Сярод лясоў сям-там вёскі параскіданыя. Новы ляснічы — хлапец малады, нядаўна закончыў школу, быў захоплены. Усё яму тут

падабалася. Як чалавек сумленны, ён адразу пачаў знаёміцца з падлеглым яму абшарам лесу, навакольнымі вёскамі ды і людзьмі. А акалічныя людзі, як людзі. Не без таго было, каб хто пару хвоек без дазволу не спусціў. На дровы, а то нават на дошкі. Здараліся і браканьеры заўзятых, якія зайцаў, сарны ў петлі лавілі. Адным словам так, як шмат яшчэ дзе некультурныя, прагныя людзі лічылі лес, гэтае агромнае багацце, за штосьці з радні ўласнага кривога хлёўчыка, у якім можна даволі паскудзіць.

Колішнія ляснічыя, ці то з ляготы, ці з абьякавасці, не вельмі ім у гэтым перашкаджалі. Новы быў іншы. Кахаў прыроду. Пабачыць дзе свежы пянёк, дык усю вёску перавярне, каб знайсці ўкрадзенае бярвяно. Петлю дзе заўважыць, дык пару начэй ля яе ў кустах сядзець будзе, каб браканьера злавіць. Вялікімі карамі пагражае. Пабачылі лясныя хуліганы, што бяда. Дагэтуль, бывала, рабі ў лесе што хочаш, а цяпер нават сунуцца няма як. Вось і надумалі яны ляснічага загубіць. А трэба вам ведаць, што жыў у тым лесе дзядзька Лесавік — чарадзей магутны. Усіх звяроў, птушак ды мурашак ваявода. Усіх дрэў, кусцікаў ды травак начальнік. Жыў ён у найбольшым гушчары ля Гнілога Балота. І як старыя браканьеры казалі, хто калі сустрэў яго ў лесе, той дадому ўжо не вяртаўся. Вось і пачалі хітрыя дзядзькі ляснічаму тлумачыць, што няма сэнсу па іх панадворках крадзеных дроў шукаць, што проста неразумна ля пяглі вартаваць. Што ўсё гэта чарадзейскія штучкі. Стары хуліган, дзядзька Лесавік, тут вінаваты. Гэта ён, каб свежанінкай паласавацца, зайцаў, сарны ў петлі ловіць. Гэта ён, каб старыя, раматусам пакручанія косці сагрэць, немілэсэрна лес сячэ. Ад вякоў так было, ёсць, і, мусіць, застанецца! Абурыўся ляснічы. Малады, нявопытны яшчэ.

— Што гэта,— кажа,— такое? Чарадзей — не чарадзей, хоча хуліганіць, дык няхай ідзе ў „Гасподу“. А ў лесе я не дазволю!

А дзядзькі сваё:

— Так і не дазволіце, паночку. Думаеце, ён спалохаецца? Гэтэ ж страхоцце! Росту ён з паўдуба. Вочы шчылінкамі. Барада лапатаю да пояса звісае. Рукі, ногі як карчы сукаватыя. Махне паліцаю — бярозы валяцца. Кіўне пальцам, усе звяры збягаюцца. Ды і знойдзеце яго як? У найбольшым гушчары ён жыве. Ля Гнілога Балота.

— А я лесу нішчыць не дам нікому, — ляснічы на тое.— Калі гэта ён віноўнік, дык хоць за бараду ў суд павалаку.

Шукае ляснічы дзядзькі Лесавіка. Па ўсім лесе абвяшчэнні развесіў, што „Злосны хуліган. Той якога дзядзькам Лесавіком называюць і чарадзеем лічаць, мае чым хутчэй з'явіцца ў лясніцтве на расправу за шкоды прычыненыя лесу”.

Заціраюць рукі лясныя зладзеі. Напэўна, загубіць ляснічага страшны дзядзька. Тым часам ля Гнілога Балота шум. Лесавік са злосці бараду цярэбіць. Нагамі тупае так, што ўсе зайцы ў наваколлі са страху прысядаюць. Толькі што данесла яму сарока, ягоны вястун, адзін з лісткаў, якія ляснічы па лесе развешваў.

— Звярыны штаб, хутчэй на сход,— зароў Лесавік, аж з дрэў пасыпалася лісце.— Дам я яму хулігана, смаркачу такому!

А тут ужо бягуць. Зубр кусты ломіць. З балота лось ужо выбег. З'явіліся шэры воўк, ліса ды вожык. Здалёк прыбеглі алень, пару сарнаў і два вепры, дзікоў прадстаўнікі. У развалку надышоў мядзведзь. Дый іншых шмат звяроў ужо на сходзе, усе ўкруг сядваюць. Сава сакратаром, на носе акуллары, усім чытае лістоўку. Абурыліся звяры: такое нахабства! Дзядзьку Лесавіка злосным хуліганам назваць?! Дык яго ж увесь лес ведае! Кожнаму ён дапаможа, параіць. Калі трэба, дык і рану вылечыць.

— Няма што,— ляснуў зубамі воўк.— Вось я толькі збегаю, пару сваіх братоў паклічу! Мы тры скуры здзярэм з брахуна!

— Яшчэ чаго, — зароў зубр. — Нават брыдка ў некалькіх на аднаго кідацца. Я яго сам! Як рагамі прыдушу!.. Як нагамі прытапчу! Збіраць не будзе чаго.

— І я таксама! — схапіўся лось.

— Дазвольце мне, — тут з-пад куста паднялася рысь. — Я лапкай яго пагладжу, карак яму скруну. Дый вочы выдзеру, лайдаку!

— А мы чым горшыя? — захрукалі вяпрыскі. — Жывот ягоны распорам. Развалачэм у кавалкі!

— А я ўсе куры падушу ў лясніцтве! Да смерці ён ячак не скаштуе, — паабяцала ліса.

Тут усе зарагаталі. Што не было б, а ліса пра сваю карысць думае!

Раілі доўга. Спрачаліся моцна. Урэшце, за парадаю мудрай вароны, вырашылі ляснічага на суд даставіць і сходам усім судзіць. Трэ людзям прыклад даць! Яны без выбару амаль страляюць, звяроў у петлі ловяць. А суд ёсць суд. У лесе ёсць законы. І кара знойдзецца, што го-го!

У той час малады ляснічы, не дачакаўшыся водгуку на сваё абвяшчэнне, сам рушыў у лес на пошукі дзядзькі Лесавіка. Спачатку дарожкаю ішоў. Пасля сцяжынкаю. Урэшце праз

гушчар пачаў прадзірацца. А ліха яго ведае, дзе тое Гнілое Балота! Раптам чуе, варушыцца нешта за суседнім дрэвам. Заглянуў. А там маленькі козлік у пятлі павіс! Прыдушаны ўжо. Вочы беднаму слязьмі заплылі. Духу не хапае. А вырвацца не мае як, не адпускае варожы дрот! Падбег ляснічы, адкруціў дроцік, зняў з шыі козліка пятлю. "Бяжы, каханы!", — козліку крыкнуў. І той, у шчасце сваё не верачы, шмыгануў у кусты.

Ляснічы ідзе далей. Навокал лес без краю. Тут чуе — недалёка хрукае нешта. А гэта дзічок, свінчо малое ўпала ў яму. Не можа вылезці. А смешнае, як арыштанта — у палосачкі. Ускочыў ляснічы ў яму, вепручка наверх выкінуў. Той толькі хрукнуў, невядома, ад страху, ці радасці і прапаў у гушчары. Ляснічы вылез з ямы. Лесавіка шукаючы, далей па лесе бродзіць. Не ведае, што за ім самім тут пошукі вядуцца. Знайшоў яго мядзведзь. Паціху ззаду падышоўшы, у абдымкі абхапіў, аж косці затрашчалі, дый павалок на сход. Напалоханы хлапец праз некалькі хвілін апынуўся сярод нагоўпу звяроў, перад тварам грознага дзядзькі Лесавіка.

— Го-го-го-го,— засмяўся Лесавік.— Бачыш! Я цябе сюды без усялякіхтам картак-пісулек даставіў! Без запрашэнняў.

— А я вас сам шукаў, — адказаў ляснічы.

— Гэта чаго ж? — здзівіўся дзядзька.

— Судзіць хачу,— хлапец на тое.— Судзіць, як злыдня. Уз'юшыўся стары, вачыма бліснуў. Хоча ўзняць паліцу, калі нешта яго раптам — тыц! у нагу. Глядзіць, а гэта козлік невялічкі, ледзьве год ад роду, з разгону ражкамі яго бадануў.

— Не чапайце яго, дзядзенька,— пішчыць.— Не чапайце, бо забадаю.

— Хрук, хрук!— уперад выйшла дзічыха.— Няма, дзядзенька, што! І я бараніць яго буду.

Аслупянеў Лесавік. Што гэта за бунт? Калі яму, аднак, расказалі, як ляснічы вызваляў з пятлі козліка і як дастаў з ямы вепручка, перастаў гневацца. А калі яшчэ даведаўся ад хлапца, па якой прычыне той прыйшоў і хто яго падбухторыў — дзядзька Лесавік зароў ад смеху на ўсю акаліцу.

Смяяліся звяры. Ад рогату вавёрка з дрэва ўпала. Мядзведзь па жываце сябе так лапай лупцаваў, аж рэха ішло навокал. А воўк са смеху нават забрахаў. Ляснічы здзіўлена стаяў, не ведаючы, у чым справа.

— Ну,— кажа Лесавік.— Насмяшыў ты нас, сынку. Вось хітрыя зладзеі! Згубіць цябе хацелі, са мною пасварыўшы. На маю бараду сваю віну зваліць?! Ну, я ім пакажу! Го-го-го-го! Вось будзе штука! А ты, як бачу, хлапец неблагі. Умееш жыць у згодзе з лесам.

Тут усе звяры наперабой пачалі ляснічаму тлумачыць, у чым справа. Што Лесавік ім сябрам, што мяса ён не есць, адно карэнне ды ягады, грыбок час ад часу. А казак колькі ведае! Уся з лесу моладзь да яго іх слухаць ходзіць. Што хуліганяць у лесе злыя людзі. і што злавіць тых злыдняў яны яму памогуць. За тое, што ён добры, што ім памагае, што бараніць іх хоча...

Адразу вырашылі ў наступную ноч зрабіць вялікую аблаву на шкоднікаў і тых, каго зловяць, судзіць усім сходам. Апошнімі ў будучыні зоймецца сам ляснічы.

— Ну і я не дам ім спуску, — смяўся Лесавік.

Тым часам, даведаўшыся, што ляснічы нанач не вярнуўся — згінуў, пэўна, зладзеі рушылі ў лес пажывіцца. Крывы Кандрат пайшоў петлі праверыць. Мо які зайчык задушыўся, мо козачка?.. Глядзіць, сярод дарогі ляжыць вялізны дзік, здаецца, нежывы.

Кандрат яго за нагу, за вуха тузануў, урэшце стаў над ім верхам і перавярнуць хоча. Тут дзік як не схопіцца, як не панясе Кандрата вярхом на сабе! Так і занёс проста суддзям у зубы.

Мядзведзь з лісою завязалі суполку. Ліса мех сцягнула недзе ў вёсцы. Мядзведзь, схаваўшыся ў кусты, мяшок наставіў. Рыжы Язэп тым часам, старую стрэльбіну схаваўшы пад палюю, рашыў запаляваць. Глядзіць: ліса пад лесам. Язэп за ёю. Ліса між дрэвы. І ён туды. Урэшце за лісою ўлез у кусты. Ліса пад куст. За ёю Язэп, і проста ў мяшок улез з галавою. Так у мяшку мядзведзь яго і павалок.

Вось воз едзе. Гэта Змітрук так выбраўся па дровы. Вялізная рысь яго цяпер за карак трымае, а воўк кабылу гоніць, куды трэба.

Яшчэ адзін. Вось хлапчука за вуха дзюбаю варона цягне. Рагамі ззаду козлік падганяе, вожык у пяткі коле. Гэта, бачыце, невуц і хуліган Сцёпка выбраўся птушкам гнёзды бурьць!

Быў шумны суд. Быў і прыговор суровы. Сяклі лазою ўсіх віноўнікаў. А дзе-каму сам дзядзька Лесавік яшчэ штуршок даваў — такі, што той з лесу вылятаў стралою. Да раніцы пуста было ля Гнілога Балота.

Адзін ляснічы лесу пільнаваў. Хочаце — верце, хочаце — не верце, а гэту гісторыю ён сам мне раскажаў.

**ЗА ШТО КАХАЮ? ЧАМУ
ПРА ЦЯБЕ АДНО МАРУ?
НАЙХАРАШЭЙШАЯ МАЯ!
КАЗАЧНАЯ! АДЗІНАЯ...**

бацьку майму прысвячаю

Як заўсёды ля хаты дзядзькі Рыгора гурток моладзі. Расселіся хто дзе, і не даюць старому спакою. Асабліва прыліпаюць дзяўчаты.

— Дзядзенька! А! Дзядзенька! Расказалі б нам што...

Сівы, шыракаплечы Рыгор выглядае сярод іхніх, расцвіўшых усімі колерамі веснавых сукенак, як тупі, пакрыты замаразкам грыб баравік, які невядомая сіла ўткнула ў букет кветак.

— Дык не ведаю, пра што, — спрабуе ён аднеквацца.

— А вы, дзядзенька, пра каханне, — запішчала раптам Люба і, мянуўшы на Рыгоравага ўнука Слаўку, чамусьці засаромелася і апусціла вочы.

— Каханьня вам захацелася, стракатухі?— спытаў Рыгор.— Ну, добра! Раскажу вам пра тую, якая першай маё сэрца запаланіла. Пра тую, якую я ўсё жьццё кахаў і да астатніх дзён кахаць буду. З усіх найхарашэйшую. Адзіную!

— Гэта вы, дзядзенька, пра цёцю Алесю?— пачалі пытаць дзяўчаты.

— О не, дзеткі! І хоць яна ў мяне, як ведаеце, баба з норавам, ды і зайздросная калісьці надта была, то гэтае каханне заўсёды мне выбачала. А цяпер — цыц! Не перашкаджайце.

Ад маленства я яе ведаў, дзеткі, ад маленства за ёю назіраў. Ніколі амаль з ёю не расставаўся. А пакахаць пакахаў шмат пазней. Незнарок. Рыбу вудзячы. Ой і любіў жа ж я ў маладосці гэта заняцце. А Нарва ў нас блізка, зараз за хатамі. Сядзеш, бывала, пад вечар недзе ля кусціка, закінеш вудачкі. Сыпнеш жменю прынады. Ды і сочыш за паплаўкамі. Пачырванеўшае сонца засланяецца небасхілам, быццам засаромлены дзівочы тварык хусткаю. Навокал цішыня, цішыня. Адно толькі хвалі гайдаюць паплаўкі, бармочуць без перапынку нешта сваё, незразумелае, а прытым цудоўнае. Сядзіш, як зачараваны. А хвалі бягуць і бягуць адна за адною. Усё далей і далей, каб урэшце згубіцца недзе за паваротам. Разам з хвалямі бягуць і думкі. Спачатку нясмелым ручайком

выбіраюцца на прастор, каб, асмеліўшыся, хлынуць раптам бурным патокам, закруціцца ў вадаваротах і панесціся ўздоўж берагоў недзе ў невядомае. Вось у тыя вечары і я яе быццам першы раз сапраўды пабачыў. Пабачыў і зразумеў, хто яна для мяне. З той пары толькі пачаў да яе ўважліва прыглядацца. І з той пары яна мяне захапіла.

— Дзядзенька! Дзядзенька!— загаманілі дзяўчаты.— А яна што — нашая, вясковая была?

— Не вясковая і не гарадская,— усміхнуўся Рыгор, хітра прымружыўшы вочы.— Штараз усё іншая. І ўсё прыгажэйшая. Раз уся ў зелень апранутая, сакавітая, кветкамі абсыпаная, ззяе ўсмішкаю, п'яе жаваранкам. То зноў раскінуўшы саламяныя косы, таемна ўздыхае, як жнівом у гарачы дзень змораная. А то ўся ў золаце, шчокі яблыкамі румяныя, паважнай гаспадыняю хлеб-соль на стол падае. Іншым разам паняю ў белае футра загорнецца, пуховаю хусткаю захінецца, серабром мільгаціць. Халодная, недаступная, бы каралева. Бывае вясёлая. Дзівочымі песнямі заліваецца. Гарачая, бы хлеб свежаспечаны. Бывае, што чорнымі хмарамі суму прыслоненая, ручайкамі слёз грудзі аблівае, як маці, якая па сынах сваіх плача. Заўсёды, аднак, свая, блізкая, родная.

— Дзядзенька!— захіхікалі раптам дзяўчаты.— А цалаваць вы яе часта цалавалі?

Схілілася пад успамінамі сівая Рыгорава галава. Памаўчаўшы хвілінку, пачаў ён далей:

— Ці часта цалаваў, пыгаецца? Адзін раз, дзеткі, толькі. Гэта калі я пасля першай сусветнай вайны з салдатаў дахаты вярнуўся. Прыпаў я да яе тады, памятаю, прагна. Цалаваў яе, родную, і плакаў, яктое дзіцё — не саромеючыся. Адзін раз толькі цалаваў яе, дзеткі, і да смерці гэты раз памятаць буду.

— Дзедзік! — азваўся раптам Рыгораў унук. — А біцца вам за яе не прыходзілася? На гэткую ж прыгажуню шмат аматараў быць мусіла.

— А гэта ты, жэўжык, добра заўважыў,— засмяўся чамусьці Рыгор, бадзёра страсянуўшы галавою. — Амагараў на яе то ніколі не бракавала. Ды і спуску, шчыра кажучы, мы ім не давалі. Лупілі так, каб іншым адхацелася. О! Паглядзі, якая ў мяне пасля гэтага памятка засталася!— тут дзядзька Рыгор расшпіліў кашулю і ўсе пабачылі на ягоных грудзях шырокі рубец.— Гэта мяне ў час другой сусветнай вайны нямецкі вартаўнік штыхам амаль не запароў. Я тады хадзіў у партызанах.

На хвілінку ўсе прыціхлі. А потым загаманілі.

— Дык як жа ж гэта, дзя дзенька?— пачалі пытаць.— Дык колькі ж ёй гадоў тады было? Навошта вы за старую біліся?

— А хто вам казаў, што за старую? — засмяўся Рыгор. — Яна і сёння яшчэ маладая.

— Ой, нешта вы тут, дзядзенька, круціце. Нешта тут не так. Хто ж яна тады такая? Ці мы яе ведаем?

— Ой, ведаць, дзеткі, добра ведаеце, — паківаў галавою Рыгор. — Толькі так, як і я калісьці, яшчэ прыгледзецца да яе па-сапраўднаму і ацаніць яе не паспелі. Гэта ж краіна наша родная. Зямля бацькоўская. І паверце мне, старому, што калі наогул магчыма на гэтым свеце вечно кахаць каго, дык толькі адну яе, Родную. І ў ёй напэўна не расчаруецца,— сказаўшы гэта, Рыгор устаў і цяжка ступаючы ўвайшоў у хату.

Моладзь моўчкі пачала разыходзіцца. Адзін толькі Слаўка, схапіўшы Любу за руку, шаптаў ёй:

— Не вер, Любанька, сонейка маё: я і цябе вечно кахаць буду. Вечна. Заўсёды. Моцна, моцна.

— І я цябе, — адказала Люба. Вядома, маладыя. Ды і вясна ж.

ЛІСТ ДА ВІКТАРА ШВЕДА

Я беларус, я сваёй роднай мовы

Яшчэ дзіцём вучыўся ад бацькоў.

Таму адно з той мовы нават слова

Мне даражэй, чым з іншых сотні слоў.

ВІКТАР ШВЕД

Добры дзень, Віктар! Што новага ў Варшаве? Бо ў нас, на Беласточчыне, вясна. Не так даўно з календара сарваў я лісток з днём 23 красавіка.

Патыліцу пачухай, любы дружа, і думкі павярні сцяжынкаю назад. Не верыш мне — люстэрка табе скажа, што харашэйшым быў год 50 назад.

Мест грызці алавік у пошуках натхнення, да цьцкі рваўся ты з гарачым пачуццём, смактаў аддана, сапучы з натупі — ружовы пуп ўздымаўся абручом.

Найпрыгажэйшым ты быў у цэлай вёсцы — так гаварылі мама, тата, дзед. З даверам выбалушваў вочкі на добразычлівы, здаецца, добры свет.

Перабіраючы нагамі ў такт песні маці, лавіў ты прагна беларускі сказ.

У справах сексу ты не меў камплексаў — і зад, і перад ставіў напаказ.

А сёння што? Мінула паўстагоддзя. Колькі пар ботаў трупамі адзначыла жыццёвы шлях?!

Ці ты быў шчаслівы? Прызнайся, Віктар, шчыра. Ці тое, пра што марыў у творчых снах, далося ў рукі?.. Ведаю, што не.

Мара — не верабей, — за хвост яе не зловіш, насыпаўшы пшаніцы на акне. Гэта не чалавек, якому дай пасаду, карыта сыгнае, свой самаход — і ён ужо гатоў зрачыся роднай мовы, забыцца, скуль ён, дзе яго народ!

Так, золатка. На жаль, мы ўжо не дзеці. Даверлівасці не застаўся нават след. Як слімакі паўзем — кожны ў шкарлупіне.

Жывем, бо трэба жыць, як іншыя жывуць.

Захочаш іншым быць — наперад ніхто не пусціць, а чаго добрага, яшчэ па задзе накладуць.

А мы ж з табой жывыя. Трапечам, рвемся недзе — у пошуках чагось. Вышэй нам хочацца. Каб на прастор, каб страпянуцца, каб расправіць крылы — пабачыць сонца, а не толькі столь.

Да сваёй песні, Віктар, кожны мае права. У небе, золатка, і жаваранак птушкай пажаданай — хоць вядома ўсім, што гэта не арол.

Таму трывай, пішы, як і дагэтуль. Трымайся трэзва, унікай спакус. І памятай: што хай цябе там нават клічуць Шведам — для нас ты быў і будзеш беларус.

ПРЫКМЕТЫ

Не шанцавала сёння Сымону. Устаў ён чуць свет. Трэба на кірмаш з'ездзіць. Яблык у садзе хоць адбаўляй. Нездарма ён праводзіў гэтым годзе апырскванне супроць шкоднікаў. Карысна. Вось прадасць яблычкі і будзе свежы грош у хаце.

Толькі ён выйшаў на двор каня запрагаць, як сустрэў суседку, якая, грывячы пустымі вёдрамі, ішла па ваду.

— А каб цябе трасца, — замармытаў Сымон пад носам. — Быць сёння бядзе.! трэба ж гэта, каб старая карга мяне якраз у кірмашны дзень з пустым вядром спаткала!

Аж спянуў у злосці.

Аднак, хоць і не ў вясёлым настроі, паехаў на кірмаш.

Не паспеў выехаць за вёску, калі, скуль не вазьміся — чмых і чорны кот перабег дарогу перад самім канём.

Звесіў Сымон галаву: вось ліха. Будзе бяда! І не малая! І баба з пустым вядром, і кот, ды яшчэ чорны, каб яго мышы загрызлі, — хоць ты назад дамоў вяртайся! Едзе Сымон і думае: ну і навошта ж я на той кірмаш пруся? Напэўна, сённа ў мяне нічога не купяць і давядзецца тавар назад везці. Пасля такіх прыкмет?..

На кірмашы, аднак, усе чамусьці ля ягонай фурманкі таўкліся. Ці таму, што ў яго яблыкі прыгажэйшыя, чым у Іншых, ці так чаго? Не паспеў аглянуцца, як усё прадаў і грошай узяў за іх столькі, што аж дзіва. Тут Сымон ужо сапраўды спалохаўся. Бачыць, жартаў няма. Тут звычайнаю бядою не абыдзецца. Нездарма кот быў чорны!

— Пэўна, грошы ў мяне ўкрадуць, — падумаў, — аж страх дамоў вяртацца.

Едзе, за кішэню трымаецца, аглядаецца наўкола.

Але, дзе там! Ці міліцыя ўсіх зладзеяў пералавіла, ці ў іх сённа нейкае свята і не працуюць? Ніхто на ягоныя грошы не квапіцца. Проста жах. Цяпер ужо чорт ведае, што здарыцца можа!..

А здарыцца нешта ж мусіць! Прыкметы правяраны!

Проста сам не свой заехаў Сымон пад гасподу. Заказаў сто грамаў, селядзец, піва. Сядзіць, думае, што гэта яго сённа чакае.

Няма горш, як невядомай бяды чакаць! За першай чаркай пайшла другая, за другой — трэцяя, чацвёртая... Адно піва, другое... У галаве шуміць, і думкі ў ёй усё чарнейшыя.

Заплакаў Сымон над горкім сваім лёсам і, ледзь трымаючыся на нагах, пайшоў да фурманкі.

Едзе да хаты і плача:

— Навошта ж ты мяне, маці, на свет радзіла? Еду і сам не ведаю, якой бядзе насустрач.

Заснуў урэшце п'яны Сымон на возе, разумнае каніска самое брыдзе дахаты.

Да вёскі ўжо даехалі, першыя хаты мінаюць, раптам насустрач выскачыў з-за павароту аўтамабіль. Перапалоханы конь шарахнуўся ўбок, воз перавярнуўся, а п'яны Сымон, праляцеўшы пару метраў у паветры, трэснуўся галавою ў плот.

Сабраліся на другі дзень у Сымонавай хаце суседзі. Сядзіць ён, небарака, у ложку, на лобе гуля з курынае яйка, нос расквашаны. Расказвае Сымон пра свае прыгоды.

Ківаюць галавамі дзядзькі і цёткі. Няма што: пасля такіх дрэнных прыкмет і так яшчэ танна выкруціўся!

Вось і не вер тут, чалавеча, у прыкметы!

А ліха на яе, на школу тую, любенькія. А хто гэта калі чуў, хто гэта бачыў, каб ёю толькі займацца? Далібог, ніколі не было такога.

* * *

Мяне, памятаю, татка пад гаршчок кароценька астрылі, мамка з бабкаю ў карыце, добра спачатку адмачыўшы, выскраблі, як парасё тое — і ўсё, здаецца.

Ну, праўда, наказалі яшчэ новых портак не дзерці, пана настаўніка слухацца і, галоўнае, чаравікі шанаваць, бо мала што дарагія, а купленыя навывраст, як кажуць, каб гадоў гэтак два-тры праслужыць магі.

Дзед толькі, а хітры ён быў у нас, шчыпануў за вуха, цукру костак з дзесяць насыпаў у кішэню і мовы ўласнай, простаі, як тады гаварылі, загадаў не саромецца.

— Бо паны тыя, — ківаў стары закарэлым пальцам, — нам, сялянам не радня, вядома. А то мужыцкая, а то халопская нават, кажуць, гаворка. А ты глядзі мне, не вер. Не так яно, браток, зусім не так, каб ведаў. Мне школаў, навукаў гэтых, бачыш, асіліць не ўдалося, — не ў тыя часы гадаваўся я. Усё ж, ведаеш, сам па-друкаванаму і газету змагу, і іншае што. Табе вось сем гадоў ужо, а дурноце яшчэ ты якое. Я ў твае гады, песню, верш дзе пачую — на ўсе лады скажу. Мо не верыш? Паслухай:

*Мне мудрасці кніжнай не даў Бог пазнаці,
Мой бацька не мог даць раскошаў такіх, —
Наўчыўся я слоў беларускіх ад маці
І дум беларускіх без школы і кніг.*

Ну што, унікнуў? Гэта, браток, паэт пісаў, не кот табе наплакаў. А я, бачыш, ведаю.

*Не бядуй, што хмары
Сонца свет схавалі.
Народзіцца, мусіць,
Бура з гэтых хмар.*

Гэта мы песняй спявалі калісьці, таткі свайго папытай. А колькі іх было, вершаў і песняў такіх? І пад слёзы былі, і пад

штык, павер мне. Наслухаешся і разакон, здаецца, па сэрцы пацягнуў хтось. Малаціўшы, бывае, словы ўспомніш, і ток быццам бы ад удару трэсне:

*Зганіце сон, аслеплы сон,
Збудзіце дух прыбіты свой,
І ўдарце ў згоды гучны звон!*

А ты, што? Так адразу за цукар і ўзяўся? Ну, грызі, грызі ўжо. Яно соладка, сам ведаю. Каб ты толькі гэтак і праўдуматку тую ў тых школах грыз так. Бо цукру я табе, свістуну, добры мяшочак прыхаваў яшчэ, да навукаў тых каб заахваціць.

ЖНІВЕНЬ

Каласіўся жнівень золатам рублевым. Той пажне, хто сеяў. Ці старым ці новым, розніцы не будзе. Абы сеяў шчыра.

Разгарніся духам, сэрцам ў зямлю ўрэжся, шчодро палі потам, хрыбеттрымай, як скрыпку, роўнаю струною. Хто карак сагнуў, хто змяўся пад бядою, пад тым, як багна, гнецца баразна, той ні адной палоскі не назве сваёю, той жаць не будзе.

Бо серпам ці касою, а мо машынаю — тут розніцы няма. Бо праўду калі сееш шчодрою рукою, куды б ні кідаў плённае зерне — яно ўзьйдзе.

І парасткі, як дзеці пальцамі ў неба ткнуць у сваю зорку, каб зазіхацела тым святлом ядроным, што бацькі пялі, што дзед успомніў перад сконам.

СЕЙБІТ

Загончык невялічкі, які здаецца ворагі і насмешнікі далонямі прысланіць змагі б, ды ітой камянямі-падкідышамі панатыканы. Ні то зараны — ні то грэбенем падзей расчэсаны.

А ён ідзе! Крочыць праз дваццатае стагоддзе, сыплючы ў крывыя барозны жменю за жменяй. Жменю за жменяй зярнят, часамі ад чужой прымесі ледзь ачышчаных.

Быццам бы не бачыць суседніх тлустых дзялянак, на якіх, здаецца, верабей арлом разгарнуўся б.

Быццам бы не заўважае шматлікіх сеялак, гатовых ахвотна падмяніць ягоную дамагканую плахту.

Сее і верыць! Верыць ва ўраджай!

Навошта ён думае, што хто-кольвек палакоміцца на ягоны чорны з мякінаю хлеб?

Хто ж ён такі? Дзівак якісьці? Ідэаліст? Апошні зубр з Белавежскай пушчы? Скуль узяўся гэты небарака?

А, можа, гэта ты — сейбіт — мой сябра па паперы — пісака?

Пастскрышгум:

Вось і набльгаўі Што за параўнанні? І зноў я з фактамі не ў згодзе!

Ядуць жа чорны хлеб. Дый хваляць яго тыя, каму жывот успучыла ад булак.

А зубр які апошні? Гэта ж калісьці. А сёння іх, рагатых, не проста ўжо злічыць. І з пушчы вылезлі ж — у свет шырокі пруща. А дзе якіху "валюце" нават цэняць.

Хоць не, браткі! Тут падабенства яшчэ можна дашукацца.

Бо ж вядома ўсім, што роднай барады ніводзін зубр пакуль што не згаліў па тое — каб пад вала прыстасавацца.

Т-П-Р-Р-Р-У

Фабрыка, трактар, верталёт, ракета — цвёрдыя словы сённяшняга дня.

Яны вызначаюць дарогу прагрэсу капітанам круглага карабля. Скрыгічуць трыбы агромнай машыны. Крывую грозы крэсліць радар. Нястройным рытмам працуюць турбіны. — Іх, якія прагналі мару, песню заглушылі, згрызае іржа.

Арыфмометры траскочуць — грошы, грошы, франкі, долары, цэнты. Круцяцца электрычныя мазгі. Кроў пераводзяць у працэнты.

Рагунку крычыць планета.

Тэрмаядзерныя рэактары рагочуць.

На гарызонце хмараю чарнее катастрофа.

КАСМІЧНАЯ ЭРА

Ура! Ура! Мы смела прэмся ўгору. З выдатным поспехам зрабілі першы крок.

Піп-піп. Пііп-піп. Пішчыць-спявае ўслужных спутнікаў вясёленькі вянок. Калісь далёкі Месяц — сёння блізка. Усё болей позіркаў кіруецца на Марс. Пра неба марым. Не баімся

рызыкi. Далей! Далей! Ура! Уперад! Цішэй! Цішэй, сябры! Каб не забыцца:

Што спешка на карысць адно пры лоўлі блох. Што шмат лягчэй паддзыгнуць, чым "мякка прыямліцца". І што на тое, каб браць штурмам высоты, трэба раней думак запускаяць ракеты, гаспадаром быць дома — стаяць нагамі цвёрда на зямлі.

ВЯРНІЦЕ ЯНУКУ ГОЛАС

Гані Туронкавай прысвячаю

Быў у нашага Янука галасок, як той званочак. Вяртаецца Янук, бывала, са школы, дык у другім канцы вёскі яго чуто.

Дома маці штораз яму ротто бінтом заткне, то хлеба кавалкам, то яблыкам прынамсі, бо іначай з-за яго балбатні стрываць нельга было. Тэлевізар і той заглушыў бы Янук.

А тут, маеш табе, бяда: прапаў, разумееце, у хлапца голас. Зусім згинуў, ды прытым так, быццам бы яго ніколі і ў паміне не было.

Разяўляе Янук ляпку, мала сківіцы не вывіхне. Языкам варочаць стараецца. І нічога!.. І ціха... І голасу як не было, так і няма... Бяда!.. І скуль гэта бяда такая?

Плача маці. Бацька, час ад часу хоць ката за хвост турзанае, каб перабіць незвычайную ў хаце цішыню. А Янук маўчыць. Трэба шукаць нейкай рады.

Спачатку вырашылі паказываць яго добра, пад пахамі ды пад пяткамі. Тады ўжо заенчыць, пэўна. А што вы! Казыталі і пальцамі, і нават пёрышкам гусіным. Паўгадзіны над ім мучыліся. Брыкаўся толькі, як той жарэбчык. Бацьку акуллары пабіў, дзеду палову барады амаль з каранем выдзер, а голасам не аказаўся.

Карысталіся і "кашай бярозавай", лякарствам даўнейшым, агульнавядомым, пры ўсіх хваробах у гэтакім узросце адпаведным. Бацька, значыцца, у лес схадзіў. Пруцікаў бярозавых, што больш гнуткіх, пару жменяў назрэзваў. Прыкладалі Януку і па "мяккім месцы", і па нагах нават. Прыкладалі і з левага, і з правага боку. І з разгону прыкладалі, і з пацяжкаю. Нагавіцы на хлапца ўжо не ўлазяць — а ён маўчыць. Ні бэ, ні мэ, ні кукарэку...

Паклікалі, урэшце, старую Хітрынскую, якая пра ўсё, што ў якім гаршку варыцца, ведае, а язык у яе, калі б палову ў

арэнду здала, то рэштаю шчэ ўсе вясковыя вуліцы падмесці дала б рады.

А як жа, кажатая:

— Перапалох гэта ў хлопца будзе, нічога іншага. Перапалох напэўна — як піць даць.

— Які зноў перапалох?— узмаліўся бацька.— Калі ж гэта яго самога ўсе сабакі ў вёсцы баяцца. Дзікім воям выюць, ва ўсе бакі кідаюцца, яго ўгледзеўшы

— Дык сама ж бачыла, сама я чула,— Хітрынская на тое. — Сяджу я сабе, ведаеце, аднойчы, каля аўтобуса, на лавачцы, што ля прыпынку, а там Янук ваш з хлопцамі гуляе. І вось панечка якаясьці, модная такая, увагу яму звяртае, чаму гэта ён па-свойму, па-беларуску, значыцца, гаворыць. Дурны ён яшчэ ў вас. Мовы роднае заўстыдаўся. Язык, бы дугу, у другі бок сагнуць захацеў. Вось і трэснула ў ім, пэўна, нешта. Голас выскачыў, загубіўся недзе. Не ўмеў яго шанаваць, ды шукай ты яго цяпер ліха ведае дзе і як. Так, так. Так яно і будзе. Сама ж чула, сама бачыла.

Ды і Янук, які дагэтуль збоку стаяў, і слухаў, вушы развесіўшы, цяпер падбег, рукамі разводзіць, губамі моўчкі варушыць. Што так, што так, пэўна, гэта — паказвае. Ай-яй-яй!.. Падумаць толькі, людзенькі добрыя! Вось гэта бяда дык бяда!

І пайшлі татка з мамкаю, Янука з сабою ўзяўшы, роднага, таго голасу шукаць. І ўсюды шукалі. Пад усе лаўкі, кусцікі заглядалі. Ва ўсё горла аукалі нават. А голас у таго ні гу-гу. Згінуў і знайсціся не хоча. Моцна, пэўна, абразіў яго Янук.

І надумалі тады, старыя дзяды ды бабкі, што выхадзі іншага няма. Што трэба ісці Януку з першымі праменьнямі сонца, на той самы прыпынак, заклінаць той свой голас, з душы цэлай маліць, каб вярнуцца захацеў — дараваў тую крыўду.

І не паспеў, любенькія, першы сонечны бліск шэрай мышкай праз вёску прабегчы, калі Янук ужо тут — ужо на месцы. Дробная барада дрыжыць, вочы слязьмі запацелі, падгінаюцца, як не свае быццам, ногі. Чаго вусны нямыя выказаць не дадуць рады, у душы Янук паўтарае. Мальбою моліць!..

Вярніся, голас! Вярніся, родны! І з тою мовай — што свая. Будзеш у пашане, пешчаны словам — не пагляджу ні на каго! Маёй будзь песняй, маім сумленнем, дарагой марай, думак імкненнем.

Клянуся свята, на ўсё, што любя, цябе, мой родны, больш не зракацца ні за што!.. А вакол світае...

Святочнай печкай дзіцячы тварык збялеў. Вачаняты, угледжаныя недзе ў небасхіл, талерачкамі закругліліся. Роцік рыбкаю паветра ловіць. Ручаняты, не маючы за што схапіцца, у мальбе спяліся...

І вось ззяючая мярэжка зямлю ад неба аддзяліла. Вось стрэліў з яе ўгору прамень, першы, другі і трэці. І ўрэшце, пуцатай надзеяй, бы з-за станіка цыцка, выпляснулася сонца. Выпляснулася, разглянулася наўкола і заззяла!..

Затрапятала маленькае цельца. Грудзі, дагэтуль абручом, здаецца, скованыя, ва ўсю шырыню разышліся. Разняліся далоні — увесь свету абдымкі схапіць гадовыя. І вырваўся на волю, аж недзе з-пад сэрца, з глыбіні нутра хлапачага, працяглы энк:

- М-а-а-а-мо!..

НАС МІЛЬЁНЫ

Мільён — адзінка, шэсць нулёў. Чагось, вядома, горба. Насып хоць макавых зярнят — а поўнай будзе торба.

Сама ж адзінка без кружкоў будзе, як кій жабрачы. Як крыж на ростані дарог. Як чалавек без сваякоў — адцяты хвост сабачы. Ізноў нулёвыя кружкі, мярцвячымі вачыма, хоць ты іх рэштатам лічы, хоць прыгаріцчамі сyp у мяшкі — будуць пусцей пустога. Колькі б тым ямам не чарнець — не ўбачыць ім жывога.

Нулямі засяліць зямлю — насыпаць ветру ў дзежку. Таму адзінкі ды нулі бываюць ўперамешку.

Адна адзінка, шэсць нулёў — мільён ўжо стаў сцяною. Быццам бясконцы рад дубоў, поўнае неба жаўрукоў, пралітая за волю кроў, як лівень мацярынскіх слёз, магілы нашых дзецюкоў, загінуўшых вайною.

З адзінак творыцца народ. Яны нулёвы карагод ў рады паставяць, як салдат. З кружкоў бястварых твораць лік. І кожны лік, як братам брат, ставяць ў ланцуг сваячы.

Сама ж адзінка без нулёў будзе, як кій жабрачы. Як крыж на ростані дарог. Як чалавек без сваякоў... Адцяты хвост сабачы.

ПАЧАКАЙ ЯШЧЭ — ДАЧАКАЕШСЯ

Наташы Туронкавай прысвячаю

Ты прысела на ганачку ціхенька, ціхенька — маўчыш. Вочкі ж тым часам вавёрачкамі, шмыг-шмыг туды-сюды скачуць, палымяным пералівам бліскаюць, кожную новую падзею адразу схапіць гатовыя.

Ды і вушкі крыламі растапырыліся — кожны подых новага, кожнае тхненне свету шырокага так, як матылькоў каляровых, ловяць.

Ты ж ужо ой якая дарослая—не зразумець гэтага татку з мамкаю.

Ты ж ужо ой колью' ведаеш — выявіць няма каму, падзяліцца з кім. Вось калі б на кані, на буйным, на чатырохколым, тармазамі скрыгітнуўшы, каралевіч пад'ехаў. Страсянуў бы валасоў доўгіх грываю, звязкай ключыкаў па далоні бразнуў бы. Светлы ўвесь у бляску сонечным, джынсы тут ды там папраціраныя. Наскрозь дзірак няма, аднак з'яе ўсё. Сесці побач з ім так і хочацца...

А ў вушах гудзе, ды па сэрцы б'е, наўкруг ускальхвае ўсім, той адзіны рытм — песня дзікая. і нягоды дня, сум штодзённых хвіль, уся нудота быцця — растварыліся. і не той ён ужо свет, шэры колер знік, расквітнела ўсё наўкол вясёлкаю.

Да цябе ён ступіў, узяў пад локаць, вядзе, а ў сэрцы б'е рытм, вецер ноі абвіў, дзяцел дзесь на сасне лупіць дзюбай у бубен, думкі ведзьмамі асядалі цымбалы.

І не гром-то грыміць, а ўсё той самы рытм ашалела ў скронях стукоча. Іхоць у пятках душа, кроў кіпнем пайшла, варам шчокі зліла дзявочыя.

І ў руцэ ўжо рука, адным крокам ідзе след, у адно вока зліліся чатыры — перад імі адно, перад імі сваё — гэта тыя пабачаць, хто верыць.

З кола на кола ўжо топчацца конь, старым серабром абручы памутнелі. І толькі дзве фары брыльянтаў агнём уцяліся ў жыццё— шляхам прывідным.

Месца пры месцы, пры мне ты, я з табою, жахі ды ахі нам ужо не ў спалох.

І конь заіржаў, на ўсіх, на чатырох цыліндрах, на рыцарскім шчыце заірзелі аганькі.

Трымай мяне, трымай мяне, мой любы! Палётарліны займае дух. Нават тады, аднак, калі б у свеце мы былі адзінымі — паімчымся, па вясёлцы, па дузе, пупе бярэменнай краіны — пагоняю.

І падаў снег. І белым вершам астры ўпісалі памяць жывых над прахам небьшца. І цені сэрцаў у вопратках мясцовых купінамі, бы вербы, гнуцца пры магілах.

Падкошаныя пні. Галіны рук спляліся ў знак пашаны. І толькі вуснаў два апошнія лісткі малітваю дрыжаць ў асеннім ветры.

Сканала сонца. Раптам. Нечакана. І дзень, ўжо вырваны з календара, сам злёг ў труну. і ноч-ўдава, бы павуціннем смерці, накрыла магільнік загібам савана.

У мроку тым, густым ад паху успамінаў, духмяным дымам ўзношанай мальбы, снуюцца душы добрых і паганых, і толькі на агарках свечак аганькі хістаюцца туды-сюды ў паклоне. І цішыня ў вушах гудзе трубою.

Здаецца, што вось-вось перад табою расчыніцца зямля, і мерцвякі, хрустаючы касцямі, нагоўпам выйдучь глянуць на жывых.

І наўкруг усё падзе ніц прад імі. Пад вопраткамі сэрцы ажывучь. І страх іх спчыміць, сцісне кіпцюрамі, вырве з іх праўду, змусіць шчыра біць.

Бо суд ідзе, сатлеўшых, па-над тымі, што, ў целе будучы, усё ж гніюць. Смертны нагоўп, хрустаючы касцямі, як час няўмольны, упярод брыдзе. Успыхнулі рэшткі свечак аганькамі, каб шлях асветліць белай грамадзе.

І кулакі самі ў грудзі б'юць. Мая віна. Мая віна прад вамі.

І ваўкалакам дзесьці хтось завуў. Дзесь гукнула сава. У напоры ветру тапалёвы хор заенчыў прывітанне.

Пярэдні тут парушыў сківіцай бязмоўнай. Скрыгат зубоў гучыць нямым папрокам. Дном пекла пачарнелі яміны вачэй.

І кулакі самі ў грудзі б'юць. Бо ёсць грахі, якіх не выбачаюць.

Мая віна. Мая віна прад вамі. Бо вас няма, а словы мусяць жыць, мовы, якой мяне на гэты свет віталі. Той мовы, якою з светам развітацца найлягчэй.

Мая віна. і шчыра б'юся ў грудзі, што выпаўняю апошні ваш завет.

На добры лёс дзяцей. На тое, каб і мне ў свой час зямелька родная цяжарам не была. На тое, каб калісь сваім прылегчы з вамі.

ЧОРНЫМ ПА БЕЛЫМ

Здаецца, сёння белае ўсё. На белым свеце белыя дарогі. Толькі заімшэлыя бацькоўскія парогі кінуць — і ўжо яно самога бога, ты, здаецца, за бараду схапіў.

Белы, белы настане дзень. Ніхто не ведацьме, хто ты такі. І толькі ў песні, у святочнай, пад чарку, дзяўчына мыцьме ў рэчцы ручнікі.

І белы, белы матчын твар растане ў малочным тумане. Назаўсёды амаль. Каб не ведаў сусед. Пакуль доля ліхая не змане.

Белых бярозак прывідны чарод. Белых грыбоў ліхаманка пад восень ўжо сніцца, толькі, і мо не знарок, прагна хаваеш прыгаршнімі ў кошык.

Снежных юнацкіх мараў кужаль. Не затапаных, сонцам абмытых, скрутак застаўся дзесь на гары, у хаце бацькоўскай, пад шчытам.

І бель, што вочы слепіць, дзявочых грудзей, каханнем налітых, як расой сенакос, вуснаў сухіхужо не змочыць.

Здаецца, сёння белае ўсё. Па белым свеце белыя дарогі. Толькі крочыць.

Ды толькі словам бела, бела, беларускім прагна чакаеш, каб адгукнуўся хто.

Змест

1. Паспрабуй напішы!
2. Скарбы на сметніку
3. А Гандзя ў мяне — герой!
4. Жыла-была ў Гарадку бабулька
5. Чаму ж мне не пець...
6. Жонка працуе, мужык ад сытасці шалее
7. Акварыум
8. Перцам іхі бобам...
9. Кіраўнік⁴
10. Жыў-быў у бабулькі сыценькі бычок...
11. Бяда на галаву
12. Ці вы былі ў Скупавічах?
13. Як мы ўнука гадавалі
14. Як я сына ў сярэдняю школу кіраваў
15. "Хвароба на цябе!"
16. Што такое каханне
17. Чаму ў каровы хвост уніз расце?
18. Янка ў капелюшы
19. Сардэчныя тайны
20. Жонка, дзеці, сабака і я
21. Нянечка
22. Халадзільнік з фокусам
23. Трэба думаць
24. — Ало, Маня, — гаворыць Ганя
25. Панкі і панечкі
26. Як знайсці хулігана?
27. Як чэрці свіней у балота зацягнулі
28. Ой ты, доля мая...
29. Як мы арганізаваліся
30. Як Рыгор чорта выганяў
31. Новая казка
32. За што кахаю? чаму пра цябе адну мару? найхарашэйшая мая! казачная! адзіная...
33. Ліст да Віктара Шведа
34. Прыкметы
35. Век жыві — век вучыся
36. Жнівень
37. Сейбіт
38. Т-п-р-р-р-у
39. Касмічная эра
40. Вярніце Януку голас
41. Нас мільёны
42. Пачакай яшчэ — дачакаешся
43. Запавет
44. Чорным па белым

© OCR: Камунікат.org, 2010 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год